

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI**

**JOHN LOCKE'UN AHLÂK ANLAYIŞI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Hazırlayan
Dilek GENÇ**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Kâzım SARIKAVAK**

Ankara-2007

ONAY

Dilek GENÇ tarafından hazırlanan “John Locke’un Ahlâk Anlayışı” başlıklı bu çalışma.....tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Felsefe Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

.....

Unvanı, Adı ve Soyadı, Başkan

.....

İmza

.....

Unvanı, Adı ve Soyadı

.....

İmza

.....

Unvanı, Adı ve Soyadı

.....

ÖNSÖZ

Onyedinci ve onsekizinci yüzyıllarda Batı Düşünce Tarihini şekillendiren büyük filozoflardan biri olan John Locke (1632-1704), modern toplumun yeni değerlerini ifade eden “özgürlük, akıl, yasa” kavramlarını etiğinin merkezine yerleştirmiştir.

Felsefe tarihinde özellikle empirist bilgi anlayışla daha çok tanınan John Locke için ahlâk da önemli konulardan biridir. Zira Locke, kendisinden sonra gelen düşünürleri, bilgi ve siyaset alanlarında olduğu gibi ahlâk alanında da etkilemiş bir filozoftur. Bu çalışmamızda amacımız, John Locke’un felsefi sisteminde ahlâk anlayışının yerini belirlemek ve ahlâk anlayışının dayandığı temelleri ortaya çıkarmaktır.

Tezimiz giriş, iki bölüm ve sonuç bölümünden oluşmaktadır. Tezin giriş bölümünde etiğin anlamından ve kısa tarihsel gelişiminden, Locke’un hayatı, eserleri ve etkisinden sözedilmiştir.

Tezin birinci bölümünde, Locke’a göre ahlakın nasıl bir bilim olduğunu, özgürlük, iyi-kötü ve mutluluk, yasa konularında Locke’un görüşlerini açıkladık. Ayrıca genel olarak liberalizmin özgürlük anlayışından sözettik.

İkinci bölümde Locke’a gelene kadar “doğa durumu ve doğa yasası” kavramlarının kısaca tarihsel gelişiminden ve

Locke'un bu konudaki görüşlerinden söz ettik. Ayrıca bu bölümde, Tanrı, doğa yasası ve ahlak kuralları arasındaki ilişkiyi, akıl ve vahyin Locke'un ahlâk anlayışındaki yerini, insanın sorumluluğu ve çıkarları ile ahlaki hayat ve tabiat yasası arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalıştık.

Sonuç bölümünde de Locke'un ahlak alanındaki görüşlerinden ortaya çıkan sonuçlar, genel felsefi sistemiyle uyuşmayan çelişkileri açıklamaya çalıştık.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında yönlendirmeleri ve tavsiyeleriyle bana katkıda bulunan değerli hocam, danışmanım Prof.Dr.Kâzım SARIKAVAK'a, ayrıca yüksek lisans eğitimimde gösterdikleri ilgi ve katkıları için Prof.Dr. Süleyman Hayri BOLAY'a, Prof.Dr.Nurten GÖKALP'e, Doç.Dr. Veli URHAN'a teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	iii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖZGÜRLÜK, MUTLULUK VE YASA ARASINDAKİ İLİŞKİ

1.Özgürlük.....	10
2.İyi-Kötü ve Mutluluk.....	23
3.Yasa	28
3.1.Tanrısal Yasa.....	29
3.2.Medeni Yasa.....	30
3.3.Kanı ya da Saygınlık Yasaları.....	33
4.Özgürlük, Mutluluk ve Yasa Arasındaki İlişki.....	36
5.Pratik Bir Bilim Olarak Locke'da Ahlâk.....	39

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞA YASASI, TANRI VE AHLÂK

1.Doğa Yasası ve Doğa Durumu.....	45
2.Bir Ahlâk Kuralı Olarak Locke'da Doğa Yasası.....	47
3.Tanrı ile İnsan ve Alem Arasındaki İlişki.....	55
4.Ahlâk Kurallarının Bilinmesinde Akıl ve Vahyin Rolü.....	58
5.İnsanın Sorumluluğu ve Çıkarları.....	63

SONUÇ.....	71
KAYNAKÇA.....	75
ÖZET.....	78
ABSTRACT.....	80

GİRİŞ

Ahlâk, doğrudan insan ve yaşamla ilgilidir. Bir toplum içinde yaşayan birey, eylemlerini, yaşamını o toplumun ahlâk kurallarına göre düzenlemektedir. Dolayısıyla insan, yaşadığı her an ahlâk ilkeleri ile yüz yüze gelmektedir. Tarih boyunca insan, iyi-kötü, vicdan, mutluluk, sorumluluk gibi kavramlar eşliğinde eylemlerde bulunmuş ve bu kavramlar çerçevesinde hem kendi davranışlarını, hem de başkalarının davranışlarını değerlendirmiştir. Bu kavramlara ilişkin sorgulamalar düşünce tarihi boyunca devam etmiş, hâlâ da devam etmektedir. Çağlar ve insan değişse de ahlâk ve ahlâk ilkelerinin insan hayatındaki yeri ve önemi var olmaya devam edecektir.

Ahlâk, “mutlak olarak iyi olduğu düşünülen ya da belli bir yaşam anlayışından kaynaklanan davranış kurallarının bütünüdür.”¹ Etik ise, “köken olarak Yunanca’daki ethos sözcüğünden gelmektedir. Etik, Antik kentte alışkanlık, töre, görenek anlamlarında kullanılmıştır. Etik, “eylemle ilişkisi bakımından bir pratik felsefesi ya da pratik bilimidir. Ahlâk felsefesi (etik), bir ahlâki eylem kuramıdır; ama bu kuramı öncelikle bilgi adına değil, eylem adına geliştirir ve bu da etiğin bir başka özelliğidir.”² Ahlâk ve etik doğrudan eylemle ilgilidir. İkisi de insan davranışlarının birey ve yaşama ilişkin sonuçlarını değerlendirir. Etik, ahlâkın ne olduğunu, temellerini ve gelişimini ele alır.

Aristoteles etiği kuramsal felsefeden (fizik, matematik, metafizik) ayırarak bağımsız bir felsefe alanı haline getirmiştir. Pratik felsefeyi etik, ekonomi ve politika olmak üzere üç alana ayırmıştır. Platon da etik üzerine çalışmalar yapmıştır; fakat o, bu

¹ Ahmet Cevizci, Felsefe Sözlüğü, Ankara, Ekin Yayınları, 1997, s. 16

² Annemarie Pieper, Etiğe Giriş, çev. Veysel Atayman, Gönül Sezer, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1999, s. 60

konuyu sistematik olarak incelememiştir. Etik üzerine düşünceleri, diyaloglarında farklı yoğunlukta yer almaktadır. Platon, insan pratiğini, her zaman idealar öğretisiyle aynı bağlamda ve bununla ilişkili olan değişmez, ebedi varlık sorununa bağlı olarak açıklamaktadır.³

Felsefe tarihinde Platon, Aristo, Mill gibi filozoflar etiği, Tanrı, akıl, toplum, özgürlük gibi kavramlarla bağlantılı olarak ele almışlardır. Locke'un etik anlayışında da, bu kavramların önemli bir yeri vardır.

Hobbes ve Locke, ahlak fenomenini toplumsal ve siyasal bir görüş açısı içerisinde ele almışlardır. Her ikisi de, toplum düzeninin barış içinde süreklilik kazanmasının insan doğası gözetilerek olanaklı olacağını belirtirler.⁴ Locke ve Hobbes'un özgürlük, devlet, mutluluk, toplumsal düzen ile ilgili görüşleri ahlak felsefeleri ile yakından ilişkilidir.

Hobbes'a göre doğa durumundaki " güvensizlikten savaş doğar. Böyle bir savaşta hiçbir şey adalete aykırı değildir."⁵ Bu sürekli durum, insanlarda barış ve güven isteği uyandırır. Barış ve güveni sağlayacak olan da devlet ve onun yaptırım gücüdür. Devlet denen kurumun ortaya çıkması, insanları belli siyasal ve ahlaksal ilkeler altında yaşamaya zorlar. Hobbes'a göre, siyaset, hukuk ve ahlak, barış ve güven içinde yaşama gereksiniminin bir sonucu olarak ortaya çıkmışlardır. Locke da bu konuda Hobbes gibi düşünür. O da ahlak fenomenini doğal durumdan toplumsal duruma geçiş gerekliliğinin bir ürünü olarak değerlendirir.⁶

19.yüzyılda, J.S.Mill (1806-1873), kendisinden önceki yararçı filozofların görüşlerini belli bir sistematik içerisinde

³ A.g.e. , s. 29-30

⁴ Doğan Özlem, Etik, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 2004, s. 66

⁵ Thomas Hobbes, Leviathan, çev. Semih Lim, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı., 1995,s. 95-96

⁶ Doğan Özlem, a.g.e. , s.66-67

toplamıştır. Ona göre de, etik denen felsefe disiplininin temel problemi, daima, bireysel mutlulukla toplumun genel iyiliğini (mutluluğunu) bağdaştırabilmek olmuştur. İnsanı ahlâki bir varlık olarak kabul eden Mill'e göre "insan yaşamının temel amacı, bireye maddi tatmin duygusu veren hedonist zevkler değil, manevi haz veren ahlâki erdemlerdir. Ahlaki sorumluluk kavramını da Mill, bireyin yarar beklentisiyle değil, vicdanını tatmin edecek olan ahlaki amaçlarıyla açıklamaktadır. Devletin de temel görevi, ahlaki değerleri gözetmesidir."⁷

Buna göre John Locke gibi Mill de, genelin iyiliğini ve mutluluğunu hedefleyen bir etik anlayışına sahiptir. Manevi hazlar, maddi hazzardan daha önemlidir. Erdem, Mill'in düşüncesinde yarar kavramından önce gelmektedir. Ayrıca ona göre insan gibi devlet de ahlâki görevleri olan bir varlıktır.

Şimdi John Locke ve düşüncesini daha yakından tanıyabilmek için ve tezimizdeki temel konuların da daha iyi anlaşılabilmesi için onun hayatı, eserleri ve etkilerine çok kısa da olsa burada yer vermek istiyoruz.

a)Hayatı

John Locke (1632- 1704) İngiltere'de doğdu. Babası bir taşra avukatıydı. Önceleri evde eğitilen Locke, 1646'da 'Westminster School'a başladı ve 1652'ye dek bu okulda kaldı. O yıl Christ Church'ün küçük bir öğrencisi olarak Oxford Üniversitesi'ne girdi. 1659'da 'Christ Church'te ileri öğrenciliğe seçildi.⁸ Locke'un Christ Church'te takip ettiği dersler arasında Mantık, Metafizik, Tarih,

⁷ John Stuart Mill, Hürriyet Üstüne, çev. Mehmet Osman Dostel, Ankara, Liberte Yayınları, 2004, s. 11

⁸ Frederick Copleston, Copleston Felsefe Tarihi Hobbes- Locke, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul, İdea Yayınevi,1998, s. 75

Astronomi, Tabiat Felsefesi, Kimya, Latince, Grekçe, İbranice ve Arapça yer alıyordu. Christ Church'deki öğrenimini 1656 yılında edebiyat fakültesi mezunu olarak bitirmiştir.⁹

1656-58 yılları, Locke'un Oxford'da master öğrenimini yaptığı yıllardır. Locke Oxford'da felsefe eğitime başladığı zaman orada düşük ve oldukça kemikleşmiş bir Skolastizm biçimi ile karşılaştı. Felsefeye ilgisini uyandıran şey, o zamanlar Oxford'da öğretilenlerden çok kendisinin Descartes'ı okumasıydı.¹⁰

Locke, özellikle Descartes'dan sezgisel bilgi, Tanrının varlığını gösteren delillerden antropolojik delil gibi konular da etkilenmiştir. Fakat Descartes'in doğuştan gelen düşünceler fikrine karşı çıkmıştır.

Locke'un en çok etkilendiği filozoflardan biri de Malebranche(1638-1715)'dir. "Malebranche'ın Hakikatın Araştırılması adlı eserinde ortaya koyduğu düşünceleri eleştirmek için Locke, "Malebranche'ın Herşeyi Tanrı'da Görme Düşüncesinin Bir Açıklaması" isimli eseri yazmıştır.¹¹

1673'te Locke tecim ve plantasyonlar konseyine sekreter yapıldı; ama Shaftesbury'nin politik talihinin tersine dönmesi üzerine Locke Oxford'a çekildi. Orada 'Christ Church'de akademik üyeliğini sürdürdü. Bununla birlikte, sağlığının bozulması onu 1675'te Fransa'ya gitmeye zorladı ve 1680'e dek orada kaldı. Bu dönem sırasında Kartezyen ve karşı-Kartezyenlerle karşılaştı ve Gassendi'nin düşüncesinden etkilendi.¹²

⁹ İsmail Çetin, John Locke'da Tanrı Anlayışı, Bursa, Esra Fakülte Kitabevi, 1998, s. 13

¹⁰ Frederick Copleston, a.g.e., s. 75

¹¹ İsmail Çetin, a.g.e., s. 19-20

¹² Frederick Copleston, a.g.e., s.76

İngiltere'ye geri dönüşü üzerine yeniden Shaftesbury'nin hizmetine girdi. Ama Shaftesbury o sıralar York Dükü olan King James II'ye karşı entrika peşindeydi ve sonunda Hollanda'ya sığınmak zorunda kaldı (1683 Ocağında orada öldü). Locke, kendi güvenliğinin de tehlikeye düştüğüne inanarak aynı yılın sonbaharında Hollanda'ya kaçtı. 1688 devriminden kısa bir süre sonra Locke ülkesine geri döndü ve Londra'ya yerleşti.¹³

Daha sonraki yıllarda sağlık nedenleriyle Locke, Brandenburg Prensiğine elçilik görevi önerisini geri çevirdi, ama 1691'de Essex'de Oates'e çekilinceye dek Londra'da küçük bir görevde kalmayı sürdürdü. Orada Masham ailesinin konluğu olarak yaşadı, ama 1696'dan 1700'e dek Tecim Komisyoncusu olarak işleri onu yılın bir bölümünü başkentte geçirmeye zorladı. Sonunda 1704 Ekiminde Lady Masham ona ilahiler okurken gözlerini yaşama yumdu.¹⁴

b.Eserleri

Locke, 1704 yılında öldüğünde bütün eserlerinin müsveddelerini ve özel yazışmalarını yeğeni Lord Peter King'e bırakmıştı. Bu miras, onun son sahibi Lord Lovelace tarafından Bodleian Library'ye teslim edildiği 1942 yılına kadar Peter King'in soyundan gelen mirasçılar tarafından korunmuştur. Bodleian Library, bütün okuyucularının hizmetine sunmak için bu mirası 1947 yılında satın almış ve onu sahibi Lord Lovelace'e izafeten "Lovelace Collection" şeklinde isimlendirmiştir. Koleksiyon, halen Bodleian Library'de bulunmaktadır.¹⁵

¹³ Frederick Copleston, a.g.e. , s.76

¹⁴ A.g.e., s.76

¹⁵ İsmail Çetin, John Locke'da Tanrı Anlayışı, s.22

Locke'un başlıca eserleri şunlardır: İnsan Zihni Üzerine Bir Deneme (1690), Hoşgörü Üzerine Bir Mektup (1689), Hoşgörü Üzerine İkinci Mektup (1690), Hoşgörü Hakkında Üçüncü Mektup (1692), Hoşgörü Hakkında Dördüncü Mektup (1706), Yönetim Üzerine İki Deneme (1690), Eğitim Üzerine Bazı Düşünceler (1693), Faizin Düşürülmesi ve Paranın Değerinin Yükseltilmesinin Sonuçları Üzerine Bazı Düşünceler (1692), Paranın Değerinin Yükseltilmesi Üzerine İlave Düşünceler (1695), Kutsal Metinlerde Bildirildiği Şekliyle Hristiyanlığın Akla Uygunluğu (1695), Hristiyanlığın Akla Uygunluğunun Müdafaası (1695), Hristiyanlığın Akla Uygunluğunun İkinci Müdafaası (1697), Worcester Başpiskoposu Edward'a Bir Mektup (1697), St. Paul'un Mektupları Üzerine Şerh ve Notlar (1700-1704) yılları arasında Locke tarafından yazılmış, 1705 ya da 1707 yılında John Churchill tarafından yayımlanmıştır), Mucizeler Üzerine Bir Konuşma (1701-1702 yılları arasında yazılmış, 1706'da John Churchill tarafından "John Locke'un Ölümünden Sonra Yayımlanan Çalışmaları" içinde yayımlanmıştır), Malebranche'ın Her Şeyi Tanrıda Görme Düşüncesinin Bir Açıklaması (bu eserin Locke tarafından ne zaman yazıldığı bilinmemektedir, eser John Churchill tarafından 1706 yılında yayımlanmıştır), Locke ve Çeşitli Arkadaşları Arasında Yazılmış Bazı Bilinen Mektuplar (1708), Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler (1954).¹⁶

c.Etkisi

John Locke (1632-1704), İngiliz Aydınlanması'nı, dolayısıyla da Avrupa'daki Aydınlanmayı başlatan düşünürdür. Hayatı çok büyük kısmıyla 17. yüzyılda geçmesine rağmen, yazılarıyla düşünme özgürlüğünü ve eylemlerimizi akla göre düzenlemek anlayışını en geniş ölçüde yayan ilk düşünür olduğundan, Locke

¹⁶ İsmail Çetin, John Locke'da Tanrı Anlayışı, s.23-24-25-26-27

18. yüzyıl Aydınlanmasının gerçek kurucusu sayılır. Birey özgür olmalıdır; akıl hayatın kılavuzu yapılmalıdır; kültürün her alanında –bilimde, dinde, devlet ve eğitimde- gelenek ve otoritenin her türlüünden kurtulmalıdır. Nitekim onun devlet felsefesi siyasi liberalizmi hazırlamıştır. Hristiyanlığın akla uygun olduğunu göstermeye çalışan yapıtı “doğal dine” yol açmıştır; eğitim üzerindeki düşünceleri rasyonel-doğal olan bir eğitim çığrını açmıştır. Locke’un yapıtları bilimsel olmaktan çok yetiştirici-eğitici bir nitelik taşırlar.¹⁷

Locke yazılarından da anlaşıldığı gibi oldukça ılımlı bir insandı. Bir görgücüydü, şu anlamda ki, bilgimizin tüm gerecinin duyu-algısı ve içebakış tarafından sağlandığına inanıyordu. Kendi ılımlı tarzında bir metafizikçiydi. Ama tüm görüş ve inançları usun yargısı önüne getirmeye inanması anlamında bir ussalcıydı ve ussal olarak temellendirilmiş yargıların yerine duygu anlatımlarının geçirilmesini sevmiyordu.¹⁸

Hoşgörü ilkesinin erken sözcülerinden biriydi. Ama anarşinin bir dostu olmaktan çok uzaktı; ve hoşgörü ilkesini uygulamayı istediği düzeyin sınırları vardı. Dindar biriydi; ama bağınazlık ya da ölçüsüz şevk için duygudaşlık göstermedi. Onda parlak yazınsal gösteriler ya da dahilik pırıltıları aramamak gerekir; tersine, onda kendini gösteren şey aşırılıkların yokluğu ve sağ duyunun bulunuşudur.¹⁹

Locke, diğer düşünürlerden çok daha fazla Aydınlanma çağına esin kaynağı oldu ve eserleri 18. yüzyıl boyunca rakipsiz otorite olarak kabul edildi. Onun dini, felsefi, ahlaki ve siyasi konular üzerindeki düşüncelerine sürekli olarak başvuruldu. Locke’un etkisi öylesine yaygın olmuştur ki, deistler, özgür düşünürler ve

¹⁷ Macit Gökberk, Felsefe Tarihi, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1990, s. 330

¹⁸ Frederick Copleston, a.g.e., s. 77-78

¹⁹ A.g.e., s. 78

hatta birçok ortodoks teologu düşüncelerinde ona çok şey borçlu olduklarını belirtmişlerdir. Onun, özgürlük ve devredilemez bireysel hakları vurgulayan siyaset felsefesi, Fransa ve Amerika devrimlerine katkı sağlamıştır. Fransız Aydınlanma filozoflarının birçoğu için o, Aristo'nun gerçek bir ardılı idi.²⁰

Locke düşüncesinin birçok empirist, pozitivist, pragmatist felsefe akımlarına kaynaklık ettiği kabul edilmektedir. Filozoflar, Locke tarafından oluşturulan çerçevede insan bilgisinin sınırlarını, imkanını, algı ve inancın doğasını, töz ve özdeşlik kavramlarını, siyasal özgürlük ve yükümlülük sahalarını ve dini tolerans kurallarını tartışmayı sürdürmektedirler.²¹

Locke'un deneyci felsefesi, zihin veye ruh konusunda, Newton'un doğa bilimine uygun olan deneysel bir bilim programı başlatmıştır.²²

Faydacılığın birçok taraftarı, hazzı arttırma ve üzüntüden sakınma olarak anlaşılan bireysel yarar üzerine temellenen ahlâk felsefesinin bir otoritesi olarak Locke'a başvurmuşlardır.²³

“Hristiyanlığın Akla Uygunluğu” adlı eseri Hristiyan dininin ussallaştırılması yönünde güçlü bir dürtü yarattı. Deistler onun düşüncelerini daha köktenci bir yolda uygulayarak Hristiyanlığı salt doğal bir dine indirgeme eğilimini gösterdiler, benzersiz bir tanrısal bildiriş düşüncesini gözardı ettiler ve değişik tarihsel dinlerin yüreğinde ussal bir öz bulmaya çalıştılar.²⁴

²⁰ Gerald Hanratty, Aydınlanma Filozofları Locke- Hume ve Berkeley, çev. Tuncay İmamoğlu , Celal Büyük, İstanbul, Anka Yayınları, 2002, s. 23

²¹ A.g.e., s.21

²² A.g.e., s.23

²³ A.g.e., s.23

²⁴ Frederick Copleston, a.g.e., s.170

Bununla birlikte Locke'un etkisi, akademik felsefenin sınırlarını aşarak, çağdaş kültür ve medeniyetin özüne kadar uzanmaktadır. Liberal siyasal felsefe geleneğinin kurucusu olarak o, demokratik batı toplumlarında, özellikle de Anglo-Saxon dünyasında gücünü hâlâ korumaktadır. Özel mülkiyete sahip olma ve kullanma hakkı örneğinde olduğu gibi, onun hem teorik, hem de pratik ekonomiye etkisi büyük olmuştur. Locke'un felsefi antropolojisi ve eğitim üzerine olan yapıtları, psikolojiye ve eğitime ait teori ve uygulamaların önemli kaynakları olmuştur. Locke düşüncesindeki çeşitlilikler, modern insanın kendisini anlamasına, doğa ve toplumla ilişkisine, din ve ahlaka yaklaşımına, doğa ve insan bilimlerine karşı takındığı tavra önemli katkılar sağlamıştır.²⁵

²⁵ Gerald Hanratty, a.g.e., s.21

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖZGÜRLÜK, MUTLULUK VE YASA ARASINDAKİ İLİŞKİ

1.ÖZGÜRLÜK

Özgür davranış ahlâki davranışın koşullarından bir tanesidir. Özgürlük, "bireyin kendisini, dış baskı, etki ya da zorlamalardan bağımsız olarak kendi arzu edilir ideallerine, motiflerine ve isteklerine göre yönlendirmesi" dir.¹ İnsanın başkalarının karar ve isteklerine göre değil, kendi isteklerine göre karar vermesi, hareket etmesidir.

Antik Yunan'daki özgürlük anlayışı, negatif karakterdedir. Bununun en iyi göstergesi, kölelikten azat edilen ve kendilerine özgürlük bahşedilen kimselere verilen haklarla ilgili beratlardır. Bu beratlarda vurgulanan ve kişinin özgür olmasını sağlayan bu haklar şunlardır: Toplumun korunan bir üyesi olarak hukuki statü, keyfi tutuklanmadan masuniyet, istenilen işte çalışma hakkı, kendi tercihine göre hareket etme hakkı.² Antik Yunan'daki özgürlük de yasalar çerçevesinde gerçekleşmesi ve insanın kendi isteğine göre hareket etmesi bakımından Locke'un özgürlük anlayışına benzemektedir.

Locke'un etkisinde kaldığı filozoflardan biri olan 17. yüzyıl İngiliz filozofu Thomas Hobbes'a göre "özgürlük, dış

¹ Ahmet Cevizci, Felsefe Sözlüğü, Ankara, Ekin Yayınları, 1997, s. 537

² Atilla Yayla, Liberalizm, İstanbul, Plato Film Yayınları, 2003, s. 166

engellerin yokluğudur. Bu engeller, çoğu zaman, insanın dilediğini yapma gücünün bir bölümünü elinden alabilirler. Fakat, kendisinde kalan gücü, aklının emrettiği şekilde kullanmaktan onu alıkoyamazlar.”³ Özgür bir insan, gücü ve zekasıyla yapmaya muktedir olduğu şeylerde, istediği şeyi yapması engellenmemiş olan birisidir. Bir uyruğun özgürlüğü, egemenin, uyrukların eylemlerini düzenlerken, yasaklamamış olduğu işlerdedir. Uyruklar, kendilerine yasal olarak saldıranlara karşı bile, kendi varlıklarını savunma özgürlüğüne sahiptirler.⁴ Hobbes özgürlük anlayışında daha çok dış engeller ve siyasi özgürlük üzerinde durmaktadır. Hobbes Locke gibi insanın aklı doğrultusunda hareket etmesi gerektiğini savunmaktadır. Hobbes’a göre uyrukların özgürlüğü, egemen kişinin koyduğu yasalarla sınırlandırılmıştır. Fakat uyruklar kendi varlıklarını koruma sözkonusu olduğunda yasaları çiğneyebilirler.

18.yüzyıl aydınlanma dönemi filozoflarından Montesquieu (1689-1755), özgürlüğü kanunlarla bağlantılı olarak ele almış ve özgürlüğün gerçekleşmesini, kanunlara uygun eylemde bulunmaya ve kuvvetler ayrılığı ilkesinin tam olarak uygulanmasına bağlamıştır. Ona göre “siyasi özgürlük her istediğini yapmak demek değildir. Bir devlette, yani kanunları olan bir toplumda, özgürlük , ancak istememiz gereken şeyi yapmaktan, istememiz gerekmeyen şeyi yapmaya zorlanmamaktan ibarettir. Özgürlük, kanunların müsaade ettiği herşeyi yapmak hakkıdır; bir vatandaş kanunların yasak ettiği şeyi yapabilseydi özgür

³ Thomas Hobbes, Leviathan, çev. Semih Lim, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1995, s.96

⁴ A.g.e., s. 155-159

sayılmazdı o zaman; Çünkü, öteki vatandaşların da aynı yetkiyi kullanmaya hakları olurdu.⁵

Locke'un etkisinde kalan ve liberalizmin önemli temsilcilerinden biri olan 19. yüzyıl İngiliz düşünürlerinden John Stuart Mill (1806-1873) ise "Hürriyet Üstüne" adlı eserinde düşünce ve tartışma özgürlüğünün hakikatı bulmanın temelinde yer aldığını belirtmektedir. "Düşünme özgürlüğü, yalnız veya başlıca, büyük düşünürler yetiştirmek için gerekli değildir. Aksine düşünce özgürlüğü, sıradan insanların düşünce seviyelerini, ulaşılması mümkün olan en üst seviyeye çıkarmak için de önemlidir. Hatta daha çok önemlidir."⁶ Diğer taraftan Mill'e göre "düşünceye tanınan özgürlüğün aynı derecede eyleme de tanınması kabul edilemez. Bireysel özgürlüğün bir derece kısılması, bireyin başkalarına zarar vermemesi için normal karşılanmalıdır."⁷

Görüldüğü gibi Locke gibi Mill'e göre de toplumu oluşturan bütün insanların seviyelerinin yükseltilmesi için düşünce özgürlüğü çok önemlidir. Özgürlük bireysel gelişmeyi sağladığı gibi bireysel mutluluğu da sağlayan temel güçtür. Bu bakımdan toplumsal mutluluk da bireysel mutluluğa bağlıdır. Ancak Mill, düşünce ve tartışma özgürlüğüne sınır çizilmesini hiçbir şekilde kabul etmezken, eylem özgürlüğünü de , başkalarına zarar vermeme, suça teşvik etmemesi şartıyla kabul etmektedir.

⁵ Montesquieu, Kanunların Ruhu Üzerine I, çev. Fehmi Baldaş, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1998, s. 233

⁶ John Stuart Mill, Hürriyet Üstüne, çev. Mehmet Osman Dostel, Ankara, Liberte Yayınları, 2004, s.73-74

⁷ A.g.e., s.103-104

Liberalizmde en fazla önem verilen değer özgürlüktür. Özgürlük, aynı zamanda hoşgörü, tolerans, özel hayat gibi daha başka değerlerin ve anayasacılık ve kanun hakimiyeti gibi kurumsal yapılaşmaların da kaynağıdır. Bu nedenle liberalizmin özünde bir özgürlük teorisi olduğu söylenebilir.⁸ O halde liberalizme göre, anayasa ve yasalar oluşturulurken özgürlük temele alınmalıdır.

Özgürlük herşeyden önce zorlamanın yokluğu anlamına gelir. Bu açıdan yaptırımlarla desteklenmiş yasaların varlığının bireysel özgürlük için bir engel teşkil ettiği akla gelebilir. Bu konuda liberal düşünce geleneğinde, Locke'dan Hayek'e kadar hakim olan görüş, yasayla özgürlük arasında bir çelişki bulunmadığı, aksine özgür eylemin hukukun sağladığı öngörülebilir çerçevede gerçekleştirilebileceği yönündedir.⁹ O halde Locke ve diğer liberalistlere göre, insanın özgür olabilmesi için her türlü baskıdan, zorlamadan uzak olması gerekir. Ayrıca özgürlüğün gerçekleşmesi için yasaların da olması gerekir. Çünkü insanların birbirlerinin hak ve özgürlüklerine zarar vermesinin önlenmesi ve özgürlüğün gerçekleşmesi için yasalara ihtiyaç vardır.

Klasik liberal öğretinin temelinde yatan özgürlük negatif karakterdedir; yani başkalarına "kaçınma", müdahale etmeme yükümlülüğü yükler. Bu negatif yükümlülüğün muhatabı ise herşeyden önce devlettir. Çünkü klasik liberallere göre hakların en büyük ihlâl edicisi devlettir. Bundan dolayı, bireyin özgürlüğünün anayasa ve yasalarla güvence altına alınması gerekir. Bu anlayışa karşı 19.

⁸ Atilla Yayla, Liberalizm, s. 160

⁹ Mustafa Erdoğan, Liberal Toplum Liberal Siyaset, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1998, s. 38-39

yüzyılın sonlarından itibaren devlete aktif görevler yükleyen pozitif özgürlük anlayışını temele alan bir akım ortaya çıkmıştır. Bir tür “Sosyal Liberalizm” anlayışını yansıtan bu akıma göre, özgürlük bireye ait olup, devletin ihlallerine karşı korunması gereken bir değer olmaktan çok, bu topluma ait bir değer olup, bu devlet tarafından genişletilip geliştirilebilecek olan bir değerdir.¹⁰

Görüldüğü gibi gerek negatif gerekse pozitif özgürlük anlayışlarında özgürlüğün sağlanması için devlete ihtiyaç vardır. Çünkü özgürlüğü güvence altına alacak anayasaları ve yasaları yapacak olan kurum devlettir. Negatif özgürlük anlayışına göre özgürlük bireye, pozitif özgürlük anlayışına göre de özgürlük topluma ait bir değerdir.

Locke’un özgürlük anlayışına baktığımızda O, manevi (iç) özgürlük ile düşünceyi kaynaştırmak istemektedir. Locke burada, her ikisi arasındaki çok esaslı bir ilişkiye dikkat çekmektedir; evvela, karar verme gücü, seçme kabiliyeti ve kendi kararına göre hareket etme, iç özgürlüğü temin etmektedir. Bu yeteneklere sahip olmasaydık, bizi sadece heves ve arzularımız yönlendirirdi. Fakat düşünmek ve özgür seçimde bulunmak yeteneği ile donanmış olarak insan, kendi bireysel mutluluğunu yakalama liyakatine sahiptir.¹¹

Görüldüğü gibi Locke akıl ile özgürlük arasında sıkı bir bağlantı olduğunu kabul etmektedir. İnsan akla dayanarak özgür kararlar alır, seçimler yapar, eylemlerini

¹⁰ A.g.e. , s. 47

¹¹ Hardy Bouillon, John Locke, çev. Ali İbrahim Savaş, Ankara, Liberte Yayınları, 1998, s. 35

düzenler. Akla dayanarak hareket ettiğimizde hem özgür hem de mutlu oluruz. Eğer düşünme yetisi yani akıl olmasaydı, o zaman insanı tutku ve arzuları yönlendirirdi. Böyle olunca da kendisi için gerçek iyi ve kötüyü ayırtedemez, özgür seçimler yapamazdı.

Locke'a göre herkesin kendinde birşeyi başlatma ya da durdurma, sürdürme ya da bitirme gücü bulunur. "Bir şeyi gerçekleştirme ya da önlemenin bir insanın aynı derecede gücü içinde bulunmadığı; birşeyi yapıp yapmamanın o insanın zihninin yeğlemesine aynı derecede bağlı olmadığı yerde, eylemi istençli olsa bile, o insan özgür değildir. İkisinden birini istencine göre gerçekleştirmek öznenin gücü içinde değilse, o artık özgür değildir. Bu yönden zorunluluk altındadır."¹² O halde Locke'a göre özgürlük, bir kimsenin zihninin seçmesine ya da yönlendirmesine göre yapma ya da yapmaktan vazgeçme gücünün bulunmasına ilişkindir. Birşeyi yapıp yapmamak insanın kendi gücüne bağlı değilse, herhangi bir baskı ya da yönlendirme sözkonusu ise o zaman özgürlükten söz edilemez.

Locke'un düşüncesine göre, özgür istenç sorunu anlamsızdır; özgürlük, insanın isteğine değil, onun eylem gücüne ilişkin bir olgu olarak düşünülmektedir.¹³ Yani Locke'a göre, özgürlük, istence ilişkin ya da istençte değildir. İstenç ya da istem bir eylemdir, özgürlük de eyleme ya da eylememe gücüdür. Düşüncenin, istencin, istemin

¹² Locke, İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme, çev. Vehbi Hacıkadıroğlu, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, s. 180

¹³ Frank Thilly, Çağdaş Felsefe, Çev. : İbrahim Şener, İstanbul, İzdüşüm Yayınları, 2.Baskı, 2002, s. 131

bulunmadığı yerde özgürlükte yoktur. Fakat özgürlüğün olmadığı yerde düşünce, istenç, istem olabilir.

Bir kimse kendi gücü içindeki bir şeyi bir kez düşünöpte yapmaya karar verdikten sonra artık onu isteyip istememekte özgür değildir. Çünkü özgürlük sadece eylemde bulunma ya da bulunmama gücüdür. Özgürlük sadece eyleyende yani insandadır.¹⁴ Locke'un bu açıklamalarından insan herhangi bir konu ile ilgili ne yapacağına bir kez karar verdikten sonra, artık onun aksine bir karar veremez gibi bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Oysa günlük hayatta, karar veripte, sonradan kararımızı değıştirdiğimiz durumlarda olmaktadır. Dolayısıyla insan, herhangi bir konu hakkında ne yapacağına bir karar verip, sonradan kararını değıştirebilir. Bu da onun özgür olmadığını değil, aksine özgür olduğunu gösterir.

Locke'a göre, insanın özgürlüğünü baskı altında tutan birtakım zorlamalar sözkonusudur. Bu zorlamaların başında da arzular gelmektedir. Fakat Locke, "arzuların iradeyi tamamen belirleyebileceğini kabul etmemektedir. Ona göre, iradeye etkide bulunan arzu ne kadar güçlü olursa olsun, insan yetilerini doğru bir şekilde kullandığı taktirde kendinde ahlâk kurallarına uygun davranışları isteme özgürlüğünü bulacaktır." ¹⁵

Arzuların iradeyi belirlemesini önlemek için insanda, arzuları doyurmayı erteleme gücü bulunmaktadır. Bu

¹⁴ Locke, İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme, s.180-184

¹⁵ İsmail Çetin, John Locke'da Tanrı Anlayışı, Bursa,Esra Fakölte Kitabevi, 1998, s. 203

Locke'a göre özgürlüğün kaynağıdır. Çünkü insan, arzusun ertelenmesi sırasında, kendi iradesi , davranışa yönelmeden önce yapacak olduğu şeyin iyiliğini ya da kötülüğünü inceleme ve değerlendirme fırsatına sahip olmaktadır. Sonunda insan doğru yargıya vardığında hem mutluluğa ulaşmak için yapması gereken görevi yerine getirmiş olmakta, hem de iradeyi arzuların belirlemesinden kurtarmış olmaktadır.¹⁶

Locke'a göre, insanların büyük bir bölümü arzuların huzursuzluğu ile sürüklenir. Fakat bu eksiklik, insanların arzularının güdümünde, çaresiz oldukları anlamına gelmez. Tam tersine akıl, arzular bağlamında, belirli bir düzeye kadar özgürlüğe sahiptir; arzuların üzerinde hareket eder ve arzulara doğru ve uygun olanı gösterir. Ayrıca akıl, isteklerin tatmin edilmesini sağlayıcı ve dengeleyici güce sahiptir. Özgür davranmış olmanın koşulu aklın tercihlerine, ya da iradeye göre davranmaktır. Ona göre, mükemmelliğimizi sağlayan özgürlük yani akla ya da doğa yasasına uygun davranmış olmandır.¹⁷ O halde Locke'a göre, doğa yasasına ve akla uygun hareket ettiğimizde özgür davranmış, arzularımıza göre hareket ettiğimizde özgür davranmamış oluruz.

Locke'a göre özgürlük, hem isteme, hem de istediği davranışı gerçekleştirmede insanın sadece kendisine

¹⁶ İsmail Çetin, John Locke'da Tanrı Anlayışı, s. 203

¹⁷ Fahri Bakırcı, John Locke'ta Mülkiyet Anlayışı, Ankara, Babil Yayınları, 2004, s.94

dayanmasıdır. Fakat ona göre, insanın herhangi bir davranışı isteyerek gerçekleştirmiş olması, onun özgür olduğunu değil, sadece kendisinin seçmiş olduğu bir davranışı gerçekleştirmiş olduğunu göstermektedir. İnsanın tam ve gerçek bir hürriyete sahip olduğunun söylenebilmesi için, insanın kendi davranışlarını seçme ve gerçekleştirme özgürlüğüne sahip olması gerekir. Locke'a göre insan, böyle bir özgürlüğe sahiptir ve ona bu özgürlüğü Tanrı vermiştir.¹⁸ O halde Locke'a göre, özgürlük insanın kendi isteğine göre hareket etmesidir. Ayrıca ona göre, özgürlüğü insana Tanrı verdiği için insanlar doğuştan özgürdür.

Locke, insanın kendi seçtiği davranışları gerçekleştirme hürriyetine sahip olduğunu söylemekle birlikte, insan davranışlarının belli bir sebeplilik içinde yer aldığını kesinlikle reddetmemektedir. Ona göre Tanrının aleme koyduğu, alemdeki varlık ve olayların akışını kozal bir şekilde düzenleyen bir doğa yasası vardır. İnsanın herhangi bir davranışla karşı karşıya bulunması ve bu davranışı gerçekleştirmeye ya da gerçekleştirmemeye yönelmesi doğa yasası çerçevesinde olup bitmekte ve belli sebeplere dayanmaktadır. Ancak Locke'a göre bu sebeplerin, insan davranışlarının nihai belirleyicisi olduğunu ve insan hürriyetini ortadan kaldırdığını düşünmek de doğru değildir. Alemdeki kanunluluğun hedefi hürriyeti ortadan kaldırmak veya sınırlamak değil, aksine onu korumak ve genişletmektir. Çünkü kanunun olmadığı yerde hürriyet de yoktur.¹⁹ Görüldüğü gibi Locke'a göre, özgürlüğün olması

¹⁸ İsmail Çetin, John Locke'da Tanrı Anlayışı, s.204-205

¹⁹ A.g.e., s. 205

için doğa yasasının olması şarttır. Ona göre, doğa yasası insan özgürlüğünü kısıtlamaz ya da ortadan kaldırmaz, aksine insanın özgürlüğünü gerçekleştirmesini sağlar.

Locke'un doğa durumu anlayışının iki temel özelliği, bu durumun özgürlük ve eşitlik durumu olmasıdır. "Doğa durumunda hükmetmek için herkesi yükümlü tutan bir doğa yasası var, bu yasa tüm insanlara, herkese, bütün insanlar eşit ve bağımsız olduğundan kimsenin hayatında ve sağlığında, özgürlüğünde ya da mülkiyetinde başkasına zarar veremeyeceğini öğretiyor. Herkes kendini korumak ve mevkisini gönüllü olarak bırakmamak zorunda olduğuna göre, benzer sebeple kendi korunması mesele olmadığında da insanlığın geri kalanını korumak için yapabileceği kadar çok şey yapmalı ve başkasının hayatı, özgürlüğü, sağlığı, malları ile ilgili korunması gereken ne varsa bunlara meyletmemelidir."²⁰

Buna göre Locke'un düşüncesinde doğa durumundaki özgürlük, sınırsız bir özgürlük değildir. İnsan, tabiat yasasının belirlediği sınırlar içinde özgürdür. İnsanlar bu yasaya aykırı hareket edemezler. İnsan, kendini ya da kendi mülkiyetinde olan herhangi bir varlığı yoketme özgürlüğüne sahip değildir. Aynı zamanda başkasının varlığına, malına, hak ve özgürlüklerine de zarar vermemek durumundadır. Ayrıca kendi varlığını tehlikeye sokmuyorsa, başkalarını da korumak insanın görevidir.

²⁰ John Locke, *Sivil Toplumda Devlet –Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme -*, çev. Serdar Taşçı , Hale Akman, İstanbul, Metropol Yayınları, 2002, s. 24 - 25

Devletin varlık nedeni, bireyi ve bireye ait şeyleri korumaktadır. Locke, bu yaklaşımıyla devletin meşru otoritesinin sınırlarını net bir şekilde çizer ve siyasi otoritenin kendi yetkisi haricindeki alanlara müdahale ettiği zaman, siyasi otorite açısından bir meşruiyet probleminin çıkmasının kaçınılmaz olduğunu ortaya koyar. Bu yaklaşım, aynı zamanda, hoşgörülle bireyin (negatif) özgürlüğü arasındaki tartışılmaz bir ilişkiyi tecessüm ettirir. Devlet, bireyin inandığı gibi yaşamasına müdahale edemez, müdahale edilmesine de müsamaha gösteremez.²¹ Görüldüğü gibi Locke, devlet ile dinin sınırlarını kesin bir şekilde ayırarak laik bir devlet anlayışını, bunun yanında ayrıca din ve vicdan özgürlüğünü savunmaktadır. Nitekim bu konuda düşünceleri şöyledir:

“İnsanın doğal özgürlüğü, dünya üzerindeki herhangi bir üstün güçten özgür olması ve insanın arzusu ve yasal gücü altında olması, ancak kural olarak tabiat yasasına sahip olmasıdır. Toplumdaki insanın özgürlüğü devlette oybirliği ile kurulmuş güçten başka yasal bir güç altında olmamak, herhangi bir isteğin hakimiyeti altında olmamak ya da herhangi bir kanunla sınırlanmamaktır. Fakat kanunu koyan ona verilen güvene göre hareket etmelidir.”²²

O halde Locke’da, herkesin her istediğini yaptığı, istediği gibi yaşadığı, herhangi bir kanunla bağlanmadığı bir özgürlük sözkonusu değildir. İnsan doğa durumunda tabiat yasasına, toplum durumuna geçtiği zaman da hem tabiat

²¹John Locke, Hoşgörü Üzerine Bir Mektup, çev. Melih Yürüşen, Ankara, Liberte Yayınları, 1998, s. 4 -5

²² Locke, Sivil Toplumda Devlet –Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme -, s. 35

yasasına, hem de hukuksal yasalara göre hareket etmek zorundadır. Ayrıca Locke'a göre insan, yasanın emretmediği konularda keyfi bir otoriteye ya da güce bağlı olmamalıdır. Aksi taktirde kendi kendini koruyamaz ve hayatını bile kaybeder. Çünkü ona göre "kendi hayatının gücünü elinde tutamayan bir insan zorla ya da kendi rızasıyla kimseye köle olamaz, istediğinde hayatını alması için başkasının mutlak, keyfi gücü altına kendini koyamaz. Kimse, insanın kendinin sahip olduğundan daha fazla güç veremez ve kendi hayatını götüremeyen onun üzerindeki bir gücü veremez."²³ Locke'a göre insan kendi aklına dayanarak kendisi ile ilgili kararları kendisi almalı, hayatına kendisi yön vermelidir. Locke, insanın bir araç olarak kullanılmasına karşıdır.

Locke'a göre insan, akıllı ve özgür olarak doğmuştur. "Bir çocuk kendisinininkine sahip olana kadar kendini idare edecek olan babasının anlayışı ile özgürdür. Tanrı, davranışlarını yönetmesi için insana anlayış vererek ona altında olduğu kanun sınırları içerisinde uygun olarak ait olduğu bir irade özgürlüğü ve davranış özgürlüğü vermiştir. Fakat iradesini idare etmek için kendi anlayışı olmadığı bir durumda takip edeceği kendine ait bir iradesi olmayacaktır. Çocuk babasını özgür yapan bir konuma geldiğinde yani iradesine emredip davranışlarını düzenleyebildiğinde artık özgür bir insan olacaktır."²⁴ Locke'a göre çocuklar kendi davranışlarını düzenleyebildikleri, kendi anlayışlarını oluşturabildikleri bir olgunluğa eriştikleri zaman özgür bir insan olurlar. Bu döneme kadar sorumlulukları ailelerine aittir.

²³ Locke, Sivil Toplumda Devlet –Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme-, s. 35 - 36

²⁴ A.g.e., s.56

İnsanın özgürlüğü ve kendi iradesine göre hareket etme özgürlüğü, kendisini idare edebileceği kanunu oluşturabildiği ve kendi iradesinin özgürlüğüne ne kadar uzak kaldığını bilmesini sağlayan akla sahip olmasına dayanır. Onu yönetecek bir akli olmadan önce sınırsız özgürlüğe bırakmak, tabiatın ayrıcalığının özgür olmasına izin vermek değil, onu hayvanlar arasına itmektir ve kendilerinin çok altında biçare bir adam durumuna terk etmektir.

Locke'a göre insan, kendi davranışlarını seçme ve gerçekleştirme konusunda tam bir hürriyete sahip bulunmaktadır. İnsana bu hürriyeti, onu sorumluluk sahibi bir varlık olarak yaratan Tanrı vermiştir. Böyle bir hürriyete sahip olduğu içindir ki, insan ahlak kurallarına uygun olan davranışları gerçekleştirmek, aksi davranışlardan da kaçınmakla sorumlu tutulabilmektedir. Bir an için, insanın davranışlarını gerçekleştirmede hür olmayıp zorunluluk altında bulunduğu düşünülecek olursa, onun yaşamakla sorumlu olduğu bir ahlaki hayattan söz etmenin hiçbir anlamı kalmayacaktır.²⁵ O halde Locke'a göre, özgürlük herşeyin temelidir. Tanrı yasası ya da akıl yasası yoksa özgürlük olanaksızdır. Yasalar Locke'a göre insanın özgürlüğüne bir engel oluşturmamakta, aksine insanın özgürlüğünü gerçekleştirmesine olanak sağlamaktadır.

²⁵ İsmail Çetin, John Locke'da Tanrı Anlayışı, s. 205

2.İYİ-KÖTÜ VE MUTLULUK

İyi-kötü, mutluluk kavramlarının ahlâk felsefesinde önemli bir yeri vardır. Bu kavramların tanımları insanlık tarihi boyunca yapılmış, hâlâ da yapılmaktadır. Bu konuya ilişkin bir değerlendirme şöyledir: “İnsan mutlu olmaya çalışmalı mı?, mutlu olmak ne demektir? gibi sorulara filozoflar tarafından farklı yanıtlar verilmiştir. Burada iki karşıt tez savunulmaktadır. Bir yanda (öncelikle mutçu, benci, hazcı ya da faydacı etik taraftarları) insanın mutlu olma çabası yaşam pratiğinin anlamı olarak görülüp, mutluluk ilkesini en üst normatif ilke olarak tanımlarken; öte yanda (öncelikle Platon, Spinoza, Kant, Alman İdealizmi) erdem, ahlâkîlik ve akılcılığa ulaşmak, mutluluğa ulaşmaktan daha önemli görülmekte ve görev ilkesi mutluluk ilkesinin önüne konmaktadır.”²⁶

İnsanın yaşamakla sorumlu olduğu ahlâki hayatın temellendirilmesinde Locke’un başvurduğu en önemli ilke Tanrının varlığı fikridir. Locke’a göre ahlâki hayatın temellendirilmesinde Tanrının varlığı fikrine başvurulması iki bakımdan kaçınılmazdır. İlk olarak O’nun doğru ahlâk kurallarının gerçek kaynağı olmasıdır. İkinci olarak da ahlâk kurallarında, insanları bu kurallara uymaya zorlayacak bir yaptırım gücünün bulunması gereğidir. Locke’a göre ahlâk kurallarının sahip olduğu yaptırım gücü, kanun koyucunun, yani Tanrının, insanın ahlâk kurallarına uyan ve uymayan davranışları için belirlediği mükafât ve ceza olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsan ahlâk kurallarına uyan

²⁶ Annemarie Pieper, Etîge Giriş, çev. Veysel Atayman, Gönül Sezer, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1999, s. 135

davranışları için mükafât, uymayan davranışları için ceza görecektir.²⁷ O halde Locke'a göre nesnel ahlâk kurallarından söz edebilmek ve ahlâkta yaptırımı sağlayabilmek ancak Tanrı ile mümkündür.

Eski Yunan Etik'inde olduğu gibi, aynı kesinlikle, Locke da, ahlâklılıkla mutluluk arasında çözülmez bir bağlantı görmektedir. Ama bu bağlantının kavranışı sadece bireysel değildir, tersine toplumsaldır. Her yasa koymanın en derin temeli, türün sağlığıdır, iyiliğidir. Tanrısal yasa da toplum ve töre yasaları da başka bir şeyi göz önünde tutmaz. Ancak, toplumun iyiliği, kendine bağlı olan bireylerin iyiliğini de dile getirir. Fakat birey bu bağlantıyı görmese de, kendi davranışını genel iyiliğe bağlı kılmak için motifler de eksik olsa , tanrısal ya da doğal yasalarla kurulan yaptırımlar bu işi görür.²⁸

Locke'a göre, “herkes mutluluğu arzular. Ona göre mutluluk, arzu uyandıran birşeydir. Mutluluk ve mutsuzluk son sınırlarını bilemediğimiz iki ucun adıdır; gözün hiç görmediği, kulağın hiç işitmediği, insan yüreğinin hiç anlayamadığı şey budur. Fakat bizde, ikisinden de belli derecelerde olmak üzere, bir yandan birçok tatlı ve zevkli olayın bir yandan da üzüntü ve tasaların doğurduğu canlı izlenimler vardır;bedenin olduğu gibi zihnin haz ve acısı da burada olduğundan bunları kısaca haz ve acı altında toplayacağım.”²⁹ Görüldüğü gibi Locke'a göre, insan mutluluğun ve mutsuzluğun ne olduğunu tam olarak bilemez.

²⁷ İsmail Çetin, John Locke'da Tanrı Anlayışı, s.193-194-195

²⁸ Bedia Akarsu, Ahlak Öğretileri, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1982, s. 131

²⁹ Locke, İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme, s. 189 - 190

Fakat ona göre, tatlı,sevinçli olaylar sonucunda yaşadığımız haz mutluluğumuzun, üzüntülü olaylar sonucunda yaşadığımız acı da mutsuzluğumuzun göstergesidir. Ona göre, haz ve acıların bazıları bedenle, bazıları da düşünce ile ilgilidir. Fakat hepsinin toplandığı yer zihindir.

İnsanda haz uyandıran şeyler iyidir ve bunlar insana mutluluk verirler. İnsanda acıya neden olan şeyler kötüdür ve bunlar da insana mutsuzluk verirler. "İyi ve kötü, haz ve acıdan ya da bizde haz ve acıya neden olan ya da bunları üreten şeyden başka bir şey değildir.³⁰ Her ne kadar bu tanım Locke'u hedonist bir ahlâk anlayışı benimser gibi göstermekte ise de gerçekte böyle değildir. Bu tanım "tabii iyi" ve "tabii kötü" için yapılmış olup, "ahlâki iyi" ve "ahlâki kötü" için yapılacak tanımı daha anlaşılır kılmaya yöneliktir. Locke'a göre insan davranışlarının tabii sonucu olan tabii iyi ve kötü ahlâki davranışın bir hedefi değildir. Ahlâki davranışın biricik hedefi ahlâk kurallarının aşkın kaynağının bu kurallara uyan davranışlar için belirlediği "ahlâki iyi"yi elde etmek, aksi davranışlar için belirlediği "ahlâki kötü" den korunmaktır.³¹

Locke'a göre "ahlâksal iyi ve kötü de iradi eylemlerimizin, bazı yasalarla uyuşması ya da uyuşmamasıdır. Yasaya uyup uymadığımıza göre, kanun koyucunun irade ve gücüyle bizim eylemlerimize karşılık olarak verilen bu iyi ya da kötüye, haz ya da acıya ödül ve ceza denir."³² Görüldüğü gibi Locke'a göre, insan ahlak

³⁰ Locke, İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme, s. 245

³¹ İsmail Çetin, John Locke'da Tanrı Anlayışı, s.195

³² Locke, İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme , s. 245

kurallarına uyan davranışları için ödül, uymayan davranışları için ceza görecektir. Ona göre insanın ahlâk kurallarının buyurduğu davranışları gerçekleştirmesinin nedeni “ahlâki iyiye” sahip olmak, “ahlâki kötü” den kaçınmaktır.

Mutluluk ile ahlâklılık arasında sıkı bir bağlantı kuran Locke’a göre “Her iyi, iyi olduğu kabul edilmiş de olsa, her tikel kişinin arzusunu zorunlu olarak uyandırmaz. Herkes onun kendi mutluluğunun bir bölümü olarak gördüğü bölümünü alır. İyilerin bütün geri kalan bölümü, gerçekte ya da görünüşte ne denli büyük olursa olsun, onu, zihninin o andaki durumunda kendisi için gerekli gördüğü mutluluğun bir bölümü olarak görmeyen kimsede bir arzu uyandırmaz.”³³ O halde Locke’a göre insan, kendisini mutlu eden, kendisini ilgilendiren, o anki ruhsal durumuna uygun düşen iyilere yönelmektedir.

Locke’a göre, insanın ahlâki hayat sonucunda ulaşmayı hedeflediği mutluluk bu dünyada gerçekleşecek bir mutluluk değildir. Çünkü insanlar bu dünyada mutluluğu farklı şeylerde bulmaktadır. Eğer insanlar ahlaki bir hayat yaşamakla bu dünyada ulaşacakları bir mutluluğu hedefleyecek olursa, onların her biri benimsediği mutluluğa göre farklı davranışlarda bulunacak, böylece ahlaki hayat birbirine aykırı davranışlardan ibaret olacaktır. Eğer insan ahlaki davranışlarının karşılığını bu dünya da göremiyor ise, ölümle herşeyin sona ermemesi, Tanrının ahlaklı yaşayan insanlara vaad ettiği mutluluğun gerçekleşeceği başka bir hayatın var olması gerekir. Locke’a göre böyle bir hayat

³³ A.g.e., s. 190

vardır ve insanı bu hayata Tanrının vermiş olduğu bir cevher olan “ölümsüz ruh” taşıyacaktır. İnsanın ahlâki davranışlarının karşılığını göreceği gelecek hayatı yaşaması onda bulunan ruhun ölümsüz olmasına bağlı olduğuna göre, onun bu dünyada yaşamakla sorumlu olduğu ahlâki hayatın temini için ruhun ölümsüz olduğunun kabul edilmesi zorunludur. Ruhun ölümsüzlüğü bizim bilme yetilerimizi aşmaktadır. Tanrı, bilme gücümüzün ötesinde bulunan bütün gerçeklerle birlikte ruhun ölümsüzlüğünü de bize vahiyle bildirmiştir.³⁴

Locke’un vahyi, bir bilgi kaynağı olarak kabul etmesi ve ruhun ölümsüz olduğunun savunulması empirizmine ters düşmektedir. Ruhun ölümsüzlüğü, Tanrısal yasa gibi konuların tecrübe yoluyla bilinmemesinin, Locke’un, ahlak anlayışında vahyi de bir bilgi kaynağı olarak kabul etmesine neden olduğu görülmektedir. Ayrıca Locke’a göre, akıl, ahlâk kurallarını eksiksiz olarak ortaya koyma gücüne sahip olmadığı için ahlâk kurallarının kaynağı akıl değil, Tanrıdır. Ona göre insan, gerçek mutluluğa bu dünyada değil, ahiret hayatında kavuşacaktır. Bunun sonucu olarak Locke, ruhun ölümsüzlüğü fikrini kabul etmek durumunda kalmıştır. Halbuki Locke’un, bir empirist olduğu için, insanın mutluluğunu ahiret hayatına ertelememesi, mutluluğu maddi dünyada düşünmesi ve tecrübeyle temellendirmesi gerekirdi.

Locke’a göre bütün insanların mutluluğu arzulamalarına rağmen, istençlerinin onları karşıt yönlerle ve böylece kimilerini kötüye götürmesi insanların dünyada yaptıkları aynı şeyin herkes için aynı biçimde iyi

³⁴ İsmail Çetin, John Locke’da Tanrı Anlayışı, s.197-198

olmadığının kanıtıdır. Arayış çeşitliliği herkesin kendi mutluluğunu aynı şeyde görmediğini ya da herkesin ona ulaşmak için aynı yolu seçmediğini göstermektedir.

Görüldüğü gibi Locke kaynağını haz ve acıdan alan doğal bir iyi ve kötü kavramı ile kaynağı Tanrı'ya dayanan ahlâki iyi ve kötünden bahsetmektedir. İyi-kötü ve mutluluğun kaynağı haz ve acı olduğunda, haz, acı ve mutluluk veren şeyler kişiden kişiye değişeceğinden görelî bir ahlâk anlayışı ortaya çıkacak ve nesnel bir ahlâktan söz etmek mümkün olmayacaktır. Bu nedenle kurallarının kişiden kişiye değişmediği bir ahlâk oluşturabilmek için Tanrı'ya dayanan bir ahlâk anlayışı kabul etmiştir. Locke'un ahlâk sisteminin temelinde bulunan Tanrı, ahlâk kurallarını koyan, ödül ve cezayı belirleyen varlıktır. İnsanlar bu dünyadaki davranışlarının karşılığı olan ödül ve cezaya, gerçek mutluluğa bu hayatta değil, ahiret hayatında kavuşacaklardır.

3.YASA

Locke'a göre insanların eylemlerinin doğruluk ya da yanlışlığının ölçüsü olarak başvurdukları ahlâk kuralları üç değişik ödül ya da cezaya bağlı olarak üçe ayrılır: 1-Tanrısal Yasa 2- Medeni Yasa 3-Kanı ya da Saygınlık yasası

3.1.Tanrısal Yasa

J.Locke ilahi yasaların insan tarafından kabul edilmesi gerektiğini düşünmekte ve bu konuyu şöyle açıklamaktadır: “Günah ve sevabın ölçüsü Tanrısal yasadır. İnsanların kendilerini yönetmeleri için Tanrı’nın bir yasa koyduğunu yadsıyacak kadar insanlıktan uzak bir insan yoktur. Biz onun yaratıkları olduğumuza göre Tanrı’nın böyle bir yasa koymaya hakkı vardır. Gerçekte Tanrı, iyiye yöneltecek kadar iyi ve bilgedir ve öteki dünyada ödül ve cezalarla bunu sağlayacak kadar güçlüdür. İnsanlar, eylemlerinin ahlâki bakımdan iyilik ya da kötülüklerine bu yasayla karşılaştırarak karar verirler.”³⁵ O halde Locke’a göre, ahlaki iyi ve kötünün kaynağı tanrısal yasadır.

Locke’a göre Tanrı, insanları en iyi davranışları gerçekleştirmeye yöneltecek birtakım ahlak kuralları koymuştur. Akıl doğru ahlak kurallarını eksiksiz olarak ortaya koyabilecek güçte olmadığına göre, bu konuda yapılması gereken en doğru şey, Tanrının bildirdiği ilahi kanunların yardımına başvurmaktır. Locke’a göre bunu yapmak, insanlara doğru ahlak kurallarını öğretmenin hem güvenilir hem de kolay bir yoludur.³⁶

Locke’a göre tanrısal yasa, yaratıcının iradesidir. Bu irade iki ayrı yöntemle bildirilebilir. Bu irade, doğanın ışığı aracılığıyla bildirilirse doğa yasası, vahiy yoluyla bildirilirse

³⁵ Locke, İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme, s. 245 -246

³⁶ İsmail Çetin, John Locke’da Tanrı Anlayışı, s.186

pozitif tanrısal yasa adını alır.³⁷ Locke'un doğanın ışığı ve tanrısal bildiriş arasında yaptığı ayırım Aquinas'ın us tarafından bilinen doğa yasa ve tanrısal olumlu yasa arasındaki ayrımını anımsatmaktadır.³⁸

Locke'un böyle bir Tanrı yasası ortaya koyması empirizmiyle bağdaşmamaktadır. “Çünkü Locke, doğuştan gelen bir Tanrı tasarımını tanımamasına karşın, Tanrı buyruklarına büyük yer veriyor ve bunun aklın bulabileceği bir doğru olduğunu söylüyor; bu her din ve ahlâkın kendisine bağlı olduğu bir doğruluktur. Böylece Locke, yasaların bu üç temel biçimi ile hiç de kendisiyle uyuşmayan bir teori ortaya koymuş oluyor.”³⁹

Locke, empirizminde bilginin kaynağı olarak sadece deneyi kabul etmesine rağmen, ahlak alanında akli ön plana alıp, Tanrının buyruklarına, dolayısıyla vahye de yer vermektedir. Bu da onun, ahlak anlayışının empirist değil rasyonalist ve teolojik olduğunu göstermektedir.

3.2.Medeni Yasa

Locke, yurttaşlık yani medeni yasa konusunda ise şöyle söylemektedir:“Suçluluğun ya da masumiyetin ölçüsü medeni yasasıdır. Toplumun kendi bireylerinin koyduğu bu

³⁷ Fahri Bakırcı, John Locke'da Mülkiyet Anlayışı , s. 52

³⁸ Frederick Copleston, Copleston Felsefe Tarihi Hobbes- Locke, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul, İdea Yayınevi,1998, s. 134

³⁹ Bedia Akarsu, Ahlak Öğretileri, s. 127

yasa insanların eylemlerinin suç olup olmadığını saptamak üzere konmuştur.”⁴⁰

Medeni yasa, “devletin, üyelerinin eylemlerini düzenlemek için koymuş olduğu ve insanın eylemlerinde suçlu olup olmadığı konusunda dayanak yaptığı diğer bir yasadır. Bu yasayı kimse gözardı edemez. Çünkü bu yasa ödül ve ceza biçimindeki yaptırımlarla güçlendirilmiştir ve bu ödül ve cezalar her an uygulanmaya hazırdır; bunları yapan güç , uygulama gücüne de sahiptir. Bu devlet gücü, sivil yasaya uyarak yaşamlarını sürdürenlerin özgürlüklerini ve mallarını korur. Ancak, aynı biçimde sivil yasaya karşı gelenlerin cezalandırılması; bu kişilerin canlarının özgürlüklerinin, mallarının ellerinden alınması da bu devletin iktidarı içindedir.”⁴¹

Medeni yasa, bir toplum içinde düzeni sağlamak, yönetenle yönetilenlerin karşılıklı sorumluluklarını belirlemek amacıyla devlet tarafından konulmuş hukuksal yasadır. Locke’a göre, yönetilenler bu yasaya uygun olarak eylemlerini düzenler ve devlete karşı sorumluluklarını yerine getirir. Medeni yasa, yöneticilerin keyfi davranışlarda bulunmasını önler, yetkilerine sınır çizer.

Medeni yasa hükümlerlik hakkını ve yaptırım iktidarını, toplum sözleşmesinden alan çoğunluğun iradesidir. Toplum sözleşmesi, devlete bazı hakların, kişilerin özgür iradesiyle verilmesi yoluyla, sivil hükümete sınırlı bir otorite veren sözleşmedir. Ancak doğa yasası sivil

⁴⁰ Locke, İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme, s. 247

⁴¹ Fahri Bakırcı, John Locke’da Mülkiyet Anlayışı, s. 54

topluma önceldir ve devlete hangi hakların verilmesi gerektiğini doğa yasası belirler. Dolayısıyla, medeni yasanın doğru ve meşru olup olmadığını belirleyen doğa yasasıdır.⁴² Bireyler arası ve bireyle devlet arasındaki ilişkileri düzenleyen yasa medeni yasadır. Yaptırım gücünü toplum sözleşmesinden almaktadır. Medeni yasa da doğa yasası ile uygunluk içindedir.

Locke'a göre, medeni kanunları koyan kişiler toplum üzerinde mutlak ve keyfi bir otoriteye sahip olmamalıdır. Her şeyden önce, bu kişilerin koyduğu kanunların toplumun umumi menfaatine uygun olması gerekir; onların, insanların mal ve can ve güvenliğine aykırı olan herhangi bir kural koymalarına izin verilmemelidir. Ayrıca, yasama gücünü elinde bulunduran kimseler, kendi koydukları kurallara diğer insanlarla aynı derecede uymakla yükümlü olmalıdırlar. Nihayet en önemlisi, yasama gücünü elinde bulunduran kimselerin Tanrının iradesine yani ilahi kanunlara aykırı herhangi bir kural koymama konusunda büyük bir titizlik göstermeleri gerekir. Çünkü insan için en iyi ve faydalı olanı, ancak onu yaratan Tanrı bilebilir. Bu nedenle, Tanrının sonsuz hikmet ve iradesiyle bildirdiği ilahi kanunlara aykırı olan herhangi bir kuralın insanlara fayda sağlaması beklenemez.⁴³ O halde Locke'a göre devleti yönetenler de toplumun menfaatine uygun yasalar yapmak ve kendileri de bu yasalar çerçevesinde görevlerini yerine getirmekle yükümlüdür. İnsanların mal ve can güvenliğine zarar verici bir yasa yapamazlar. Aksi taktirde tanrısal yasaya, doğa yasasına aykırı hareket etmiş olurlar.

⁴² A.g.e., s. 54

⁴³ İsmail Çetin, John Locke'ta Tanrı Anlayışı, s.184-185

3.3.Kanı ya da Saygınlık Yasaları

Locke felsefi yasalar da denilen saygınlık veya kanı yasaları konusunda ise şu şekilde düşünmektedir: “Erdemin ve kötülüğün ölçüsü felsefi yasa yani kanı ya da saygınlık yasasıdır. Erdem ve kötülük kendi doğalarına göre doğru ya da yanlış olan eylemlerin yerini tuttukları herkesçe öne sürülen ya da öyle kabul edilen adlardır ve bunlar gerçekten böyle uygulandıkları ölçüde tanrısal yasayla çakışırlar.”⁴⁴ Locke’a göre herkes tarafından iyi eylemler erdem, yanlış olan eylemlerde kötü olarak adlandırılır. Bu şekilde kabul edilince de tanrısal yasayla uyum içinde olurlar.

Locke bu açıklamasını “kanı ya da saygınlık yasasının yaptırım gücü övme ve yermedir” diye yaptıktan sonra övme erdem arasındaki ilişkiyi de şu şekilde açıklar: “Erdem, her yerde övülmeye değer görülen şeydir ve sadece kamunun saygısını sağlayan şeye erdem denir.”⁴⁵ Locke’a göre toplumun değer ve geleneklerine uygun olan eylemler, toplum tarafından bir erdem olarak kabul edilir ve böyle eylemler saygı ile karşılanıp övülürler.

Locke’un felsefi kanunlar şeklinde de isimlendirdiği bu kanunlar, bizzat toplumun özellikle de toplumda yaşayan bilge insanların koyduğu kanunlardır. Felsefi kanunların belirlenmesinde etkili olan şey, toplumda geçerli olan değer ve geleneklerdir. Medeni kanunlar sahip oldukları yaptırım gücünü kendilerini koyan devletten aldıkları gibi, felsefi kanunlar bu gücü kendilerini belirleyen ve benimseyen

⁴⁴ Locke, İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme, s. 247

⁴⁵ A.g.e., s. 247

toplumdan alırlar. İnsanların, felsefi kanunların ihtiva ettiği ahlak kurallarına uymalarını sağlayan şey, bu kurallara uygun olan davranışların toplum tarafından övgü ve takdirle, aksi davranışların da kınamayla karşılanmasıdır.⁴⁶

Locke'a göre "Tanrının iradesi olması nedeniyle zorunluluk içeren erdem, doğal akıl tarafından bulunur ve dolayısıyla yasanın gücüne sahiptir. Dolayısıyla erdem, kendisi ya da başkası için iyi olanı yapmaktan başka bir şey değildir. Bunun tam tersine yozlaşmışlık zarar vermekten başka bir şey değildir."⁴⁷ O halde erdem ve yozlaşmışlığın ölçüsü toplum tarafından keyfi olarak üretilmemektedir. Kişi başkalarına zarar verip vermemiş olmasına bakılarak erdemli davranmış olacaktır.

Locke'a göre, bilginlik ya da meslek oluşumu değil, kişisel erdem, her eğitimin ana ereğidir. Dünyayı iyileştirmenin gizi de, ona göre insanın iyileşmesindedir. İnsanlar da bilgi yığını ile değil, karakterin eğitilmesiyle ancak daha iyi olurlar.⁴⁸ Locke'a göre, insan aldığı bilgiyi davranışlarına yansıtamadığı zaman tek başına bilginlik ya da meslek sahibi olmak yeterli olmaz. Bu nedenle insanların eğitiminde sadece bilgiye değil erdemli davranışların kazandırılmasına da önem verilmelidir.

Locke'a göre, erdem ve kötülük adları her ülke ya da toplumda beğenilen ya da beğenilmeyen eylemlere verilmektedir. Böylece erdem in ya da kötülüğün ölçütü,

⁴⁶ İsmail Çetin, John Locke'da Tanrı Anlayışı, s.184

⁴⁷ Fahri Bakırcı, John Locke'da Mülkiyet Anlayışı, s. 56

⁴⁸ Bedia Akarsu, Ahlak Öğretileri, s. 131

dünyadaki birçok insan topluluğunda, örtük ve sözsüz bir anlaşmayla yerleşmiş olan övme ya da yermedir. Yani birçok eylem insanlar arasında, o yerdeki yargılara ya da alışkanlıklara göre değer kazanır ya da değerden düşer.

Locke'a göre ahlâk, eylemlerin bu yasalarla bağıntısıdır. Pozitif Tanrısal yasanın ve doğa yasasının kaynağı Tanrıdır. Yurttaşlık yasasının ve saygınlık yasasının kaynağı insan aklıdır. "Ona göre aklın insan davranışlarına yön verecek ahlâk kurallarını eksiksiz olarak ortaya koyması mümkün değildir. Çünkü, ilk olarak, Tanrının insana verdiği bir yeti olan aklın belli sınırları vardır. İkinci olarak, çoğu zaman insanı gerçek doğruyu bulma doğrultusunda aklını yeterince kullanmaktan alıkoyan birtakım aşırı tutku ve yanlış ilgiler bulunmaktadır. Bu nedenle, insan davranışlarına yön verecek gerçek ahlak kurallarını aklın çıkarımlarında değil, doğru ve yanlışın değişmez ölçülerini içinde taşıyan ilahi kanunlarda aramak daha doğru olacaktır."⁴⁹

Görülüyor ki, Locke'a göre, medeni yasanın ve saygınlık yasalarının kaynağı insan aklı olmasına rağmen bu iki yasa, Tanrısal yasa ile uyum içindedir. Locke'un ahlâk anlayışında Tanrısal yasa diğerlerinden önce gelmektedir ve merkezi bir öneme sahiptir. Medeni yasa, Tanrısal yasaya uygun olduğu ölçüde doğrudur. Medeni yasa ve saygınlık yasaları toplumdan topluma ve zamandan zamana değişir. Tanrısal yasa ise mutlaktır, değişmez. Bu da medeni yasanın ve saygınlık yasasının Tanrısal yasa ile uyumunun her zaman mümkün olmadığını göstermektedir.

⁴⁹ İsmail Çetin, John Locke'ta Tanrı Anlayışı, s.185

Bu tür bir soruna karşılık Locke şu cevabı vermektedir: Farklı karaktere, eğitime, kültüre, ilkelere sahip insanların davranışları bir yerde övülürken, diğer bir yerde ayıplansa da, ana hatlarıyla bakıldığında erdem ve yozlaşmışlığın büyük oranda hep aynı olduğu görülür. Çünkü herkes kendi çıkarına olanı saygı değer bulurken, zararına olanı ayıplar. Bu tür değer yargıları çoğunluğun onayı ile oluştuğuna göre bu ölçülerden sapma ana çerçeveyi aşamaz. Ayrıca bu yasa Tanrı yasasının koyduğu değiştirilemez doğru ve yanlış kuralı ile uyumludur. Öyle ki ahlâksızlığın hüküm sürdüğü dönemlerde bile erdem ve yozlaşmışlığın ölçüsü olan doğa yasasının sınırları iyi biçimde korunabilmiştir.⁵⁰

Farklı toplumlarda erdem ve erdemsizlik olarak kabul edilen ortak eylemler olabilir. Fakat erdemin ölçütü bireysel yarara, çıkara göre değişirse, gerçek bir ahlaki erdemden veya ahlaki eylemden sözedilemez ve öznel bir erdem kavramı ortaya çıkar. Çıkara bağlı olan bir erdem, Tanrısal yasa ile de çelişir ve nesnel ahlaki kurallar da mümkün olmaz.

4.ÖZGÜRLÜK, MUTLULUK VE YASA ARASINDAKİ İLİŞKİ

Locke'un ahlâk anlayışında özgürlük, mutluluk ve yasa kavramları arasında sıkı bir ilişki vardır. Bu kavramlardan özgürlük Locke'a göre "geriye kalan herşeyin temelidir.

⁵⁰ Fahri Bakırcı, John Locke'da Mülkiyet Anlayışı, s. 58

Özgürlük; Tanrı yasası ya da akıl yasası yoksa olanaksızdır. Tanrı, insana akli, tabi olduğu yasa sınırları içerisinde özgür olsun diye vermiştir. Doğal, sivil ve tanrısal yasaları ve hükümet tarafından ortaya konulan yasaları bilerek davranmak özgürlüktür. Yasayı bilmemek, özgür iradeye sahip olmamaktır; çünkü özgürlük sınırlarını bilmektir.”⁵¹

Görüldüğü gibi Locke, özgürlüğü yasalar ile bağlantılı olarak ele almaktadır. Ona göre yasalar olmazsa, özgürlük de olmaz. İnsan, akli ile yasalara göre davrandığında özgür olacaktır. İnsanın özgürlüğünün sınırını, tanrısal yasa, doğa yasası, hükümet tarafından ortaya konulan yasalar ve saygınlık yasaları belirlemektedir. Bu da Locke’a göre, insanın sınırsız bir özgürlüğe sahip olmadığını, yasalar çerçevesinde özgür olduğunu göstermektedir. Bu bakımdan Locke’un özgürlük anlayışı, günümüzdeki özgürlük anlayışına benzemektedir. Çünkü günümüzdeki hukuksal yasalar, ahlâki ve dinsel kurallar bizim davranışlarımız üzerinde birer yaptırım oluşturup özgürlüğümüzün de sınırlarını belirlemektedir.

Locke’a göre “isteği harekete geçiren sadece mutluluktur. O, özgürlüğün, doğru mutluluğu izleme zorunluluğuna ve tutkularımızın yönetimine dayandığını ifade eder.”⁵²

Locke’a göre, insan davranışlarının amacı daha önce belirttiğimiz gibi mutluluktur. İnsan, tutkularını akli ile

⁵¹ Locke, Sivil Toplumda Devlet –Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme-, s.11

⁵² Bertrand Russell, Batı Felsefesi Tarihi, çev. Muammer Sencer, İstanbul, Say, Yayınları, 3. Baskı, 1983, s.593-594

denetim altında aldığı, yasalara ve kendi aklına göre hareket ettiği zaman hem özgür hem de mutlu olacaktır. Ona göre "insan ahlâk kuralları uygun bir hayat yaşadığı takdirde ödül görecektir ve mutlu olacaktır. Aksi takdirde payına düşen ceza ve sıkıntıdır. Ancak, insanın ahlâki hayat sonucunda ulaşmayı hedeflediği mutluluk, bu dünyadaki mutluluk değil ahiret hayatında yaşayacağı ebedi mutluluktur. Çünkü insanlardan bazıları mutluluğu sorumsuzca yaşamakta bulurken, bazıları şan ve şöhret sahibi olmayı, bazıları da varlıklı bir hayat sürmeyi mutlu olmakla bir saymaktadır. İnsanların sürekli olarak aynı davranışları ahlâki kabul edip bu davranışları gerçekleştirmeleri için, onların aynı mutluluğu hedeflemiş olmaları gerekmektedir. Bu mutluluk da, Tanrının kendi koyduğu kurallara uygun hayat yaşayan insanlara vaad ettiği ebedi mutluluktur."⁵³

Locke'a göre insan, ahlâk kurallarına yani doğa yasası, Tanrısal yasaya göre hareket ettiği zaman ahiret hayatında ebedi mutluluğa kavuşacaktır. İnsan bu dünyada Locke'a göre gerçek mutluluğa kavuşamaz. Çünkü ona göre bu dünyada insanı mutlu eden, insana haz ve acı veren eylemler kişiden kişiye değişmektedir. Böyle olunca ahlâk kuralları da kişiden kişiye değişecektir. Dolayısıyla ona göre, insanların ahiret hayatındaki ebedi mutluluğu hedeflemeleri, onların aynı davranışları ahlâki kabul edip bu davranışları gerçekleştirmelerini sağlamaktadır.

⁵³ İsmail Çetin, John Locke'ta Tanrı Anlayışı, s.196

5.PRATİK BİR BİLİM OLARAK LOCKE'DA AHLÂK

Etik, felsefenin başlangıcından itibaren filozofların sorgulama alanlarından biri olmuştur. Antikçağdan Locke'a kadar olan dönemde etik, içerik bakımından değişime uğramış, fakat her zaman felsefe tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur. Locke, ahlâk ile ilgili görüşlerini özellikle "İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme'nin" ikinci bölümünde, "Hristiyanlığın Akla Uygun Oluşu" ve "Tabiât Üzerine Denemeler" adlı eserlerinde dile getirmiştir. "Bu kitaptaki bütün görüşler sadece insanlığın mutluluğuna yönelmiştir. Bundan dolayı Locke, kendisi ayrıca uygulanmış bir etik üzerine bir deneme yapmaya da girişmemiştir. Bunu Molyneux'ye 1696'da yazdığı mektupta kendisi belirtmektedir."⁵⁴

Locke, "İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme" adlı eserinde bilimleri fizik, ahlâk ve mantık olmak üzere üçe ayırmaktadır. Ona göre ahlâk bir bilimdir. Ahlâk, "güçlerimizin ve eylemlerimizin, iyi ve yararlıyı elde etmek için iyi kullanılması sanatıdır. Mutluluğa götüren insan eylemlerinin kural ve ölçülerinin ve bunları uygulamanın araçlarının aranmasıdır. Ahlâkın amacı sadece kurgu ve doğrunun bilgisi değildir. O aynı zamanda haklı olanın ve buna uygun davranışın ne olduğunu da araştırır."⁵⁵ Görüldüğü gibi Locke, ahlâk ile ilgili görüşlerini mutluluk, adalet kavramları ile bağlantılı olarak ele almaktadır. Ona göre ahlâkın amacı iyiye, yararlıya ulaşmak, haklı ile haksızı ayırtetmek, yani adalettir. Aynı zamanda ahlâk,

⁵⁴ Bedia Akarsu, Ahlâk Öğretileri, s.128

⁵⁵ John Locke, İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme, s. 495

mutluluk veren eylemlerin kural ve ölçülerinin belirlenmesi ve buna göre davranılmasıdır. İnsan, bu kural ve ölçülere göre davrandığında mutlu olacaktır.

Locke'a göre, ahlâk matematik gibi tanıtlamaya ve kesinliğe elverişlidir. "Etik'teki matematiksel kesinlik ahlâk kurallarının bulunuşu ile ilgili değil, tek tek olayların bu kurallarla uzlaşıp uzlaşmaması ile ilgilidir. Bir ahlâk olayı bu kurallarla uyuyorsa iyidir, uyuyorsa kötüdür. Locke, ahlâk kavramlarının ve axiom'larının kaynağı sorusu ile ilgilenmez, bu kavramların matematikçinin uğraşı alanı olan büyüklükler ve şekiller gibi öne sürer. Onu ilgilendiren etik idelerden de, matematik idelerde olduğu gibi, aynı kesinlikle sonuç önermelerinin çıkarılabileceğini göstermektedir."⁵⁶

Locke, aynı zamanda insanlarda ahlâki ilkelerin matematik ilkeler kadar ispatlanabilir olmayacağı şeklinde genel bir kanaatin bulunduğunu kabul etmektedir. Ona göre bunun iki sebebi vardır."İlk olarak matematik ilkeleri temsil eden çeşitli şekiller bulunmaktadır. Matematik ilkelerin kesinliklerinin, onları temsil eden şekillerle herhangi bir şüphe ya da belirsizliğe meydan bırakmayacak şekilde ispatlanması mümkündür. Halbuki, ahlâki ilkeleri temsil eden, onları ifade etmede kullanacağımız kelimelerden başka duyulur işaretler yoktur. Ahlâki ilkeleri ifade etmede kullanılan kelimelerin matematik ilkeleri temsil eden şekillerle aynı derecede güvenilir olduğunu söylemek oldukça zordur. Çünkü herhangi bir yere yazılan kelimelerin

⁵⁶ Bedia Akarsu, Ahlak Öğretileri, s. 130

anlamları aynı kalsa da, onların taşıdığı anlam çoğu zaman kişiden kişiye değişmektedir.”⁵⁷

İkinci olarak, ahlâki ilkeleri ifade etmede kullanılan kelimelerin taşıdığı anlamlar, matematik ilkelerin ifadesinde kullanılan şekillerden daha karmaşıktır. Ahlâki ilkelere yönelik çıkarımlarda, zihnin herhangi bir kelimeyi, gerçekte onun ihtiva etmediği bir anlamda kullanabilmesi ihtimali sözkonusudur.⁵⁸

Kısaca, Locke’a göre, ahlâki idelerin tanıtlanmasını elverişsiz hale getiren iki şey, karmaşıklık ve duyulur temsilden yoksunluktur. Matematikteki gibi duysal karşılıklarının olmaması, ahlâki sözcüklerin taşıdığı anlamlar dışında kullanılmaları ve anlamların kişiden kişiye değişmesi ahlâki sözcüklerin ve ilkelerin ispatını zorlaştırmaktadır. Ona göre, bu sebeplerden dolayı ahlâki ilkelerin matematik ilkeler kadar ispatlanabilir olmadığı sonucunu çıkarmak yanlıştır. Ona göre bu iki sebebin yol açtığı olumsuz sonuçları ortadan kaldırmanın yolu ahlâki terimlerin tam ve kesin tanımlarının yapılması ve onların içerdikleri anlamlara göre uygun yerlerde kullanılmasıdır. “Ahlaksal sözcüklerin kesin anlamlarını belirlemenin tek yolu tanımdır. Çünkü insanların ahlâk hakkındaki idelerinin büyük bir bölümü, parçaları hiçbir yerde birarada bulunmayıp dağınık ve başkalarıyla karışmış durumda olan idelerdir. Onları toparlayıp tek bir idenin birliğini veren de zihindir.”⁵⁹

⁵⁷ İsmail Çetin, John Locke’da Tanrı Anlayışı, s. 179

⁵⁸ A.g.e., s. 179

⁵⁹ Locke, İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme, s. 349-350

O halde Locke’a göre ahlâki ilkeleri ispatlanabilir duruma getirmek için yapılacak olan şey, ahlâki sözcüklerin kesin anlamlarını belirleyip, onları tanımlamaktır. Bence bu, günlük hayatta pek mümkün değildir. Çünkü günlük hayatta insanları mutlu eden şeylerin, iyi ya da kötü olarak kabul ettikleri eylemlerin kişiden kişiye değişmesi, iyi-kötü, mutluluk gibi ahlâki kavramların kesin anlamlarını belirlemenin, tanımlarını yapmanın yararsız olduğunu göstermektedir.

Locke, ahlâkın matematik kadar ispatlanabilir bir bilim olduğunu kabul etmekle birlikte bu ispatın nasıl yapılacağını açıklamamıştır. “Ancak Locke’un böyle bir ispat için uygun vakit bulamadığı anlaşılmaktadır. Çünkü dostu Molneux’un kendisine yazdığı bir mektupta, rasyonel temeller üzerine kurulmuş bir ahlâk biliminin kurulmasını çok arzu ettiğini, bunu ancak kendisi gibi kavrayışlı bir düşünürün gerçekleştirebileceğini söylediğinde, Locke, böyle bir çalışma için yaşının ve sağlık durumunun elverişli olmadığını bildirmiştir ve şunu eklemiştir: İncil’de öyle mükemmel bir ahlâki sistem bulunmaktadır ki, aklın böyle bir sistemi araştırmasına ihtiyaç kalmamaktadır. Çünkü akıl, insanın yükümlülüğünü kendisinden daha açık ve kolay bir şekilde vahiyden çıkarabilmektedir.”⁶⁰

Görüldüğü gibi Locke’a göre, ahlâk bir bilimdir. Locke’a göre, ahlâkın bilimsel olmasının nedeni tek tek olayların ya da eylemlerin, ahlâk kuralları ile yani Tanrının ortaya koyduğu doğa yasası, tanrısal yasa ile uygunluğunun ispat

⁶⁰ İsmail Çetin, John Locke’da Tanrı Anlayışı, s. 181

edilebilmesidir. Ancak burda gerçek anlamda bir bilimsellikten söz edilemez. Çünkü ahlâkın gerçek anlamda bilimsel olması için, hem deneye ve olgulara dayanması hem de ahlâk kurallarının kaynağının Tanrı olmaması gerekir.

Ahlâksal olanın doğuştan insanda bulunmadığını, bir gelişme süreci içinde kazanıldığını daha önce Hobbes da söylemiştir. Ama Locke'un bunu kanıtlama biçimi yenidir. Doğuştan ahlâk ilkeleri ya da aksiyomları yoktur, çünkü ilkin genel olan , hiçbir kuşkuyla yer vermeyen genel doğruluk yoktur; ikinci olarak, insanın gülünç olmadan nedenini soramayacağı bir ahlâk kuralı düşünülemez; üçüncü olarak bütün bu doğuştan kurallar zamanla aşırlılar. Gerçekten doğuştan pratik ilkeler olsaydı bu söylediklerimiz de olmazdı. Öyle ise bizde, kendimizin ve başkalarının eylemleri için genel geçer ve zorunlu olan diğer yargıları çıkarabileceğimiz hiçbir doğuştan ilke yoktur.⁶¹

Nesnelerle ilgili kesin ve evrensel bilgi Locke'a göre mümkün değildir. Halbuki kendi varlığımızı bilmemiz sezgiyle olduğu için bu kesindir. Tanrıyı sezgiye dayanan, aracı önermeler vasıtasıyla bildiğimiz için bu da kesindir. Gözünün gördüğü hakkında tereddütler ileri sürerken kafasındaki tanrı hayali konusunda hiçbir şüphe duymamak empirisizmle bağdaşmayan bir tutarsızlıktır.⁶²

Bilgi anlayışında, doğuştan gelen teorik ilkelerin olmadığını, insan zihninin doğuştan boş bir levha olduğunu

⁶¹ Bedia Akarsu, Ahlak Öğretileri, s.126

⁶² Fehmi Baykan, Aydınlanma Üzerine Bir Derkenar, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2000, s.122-124

savunan Locke'a göre, doğuştan gelen pratik ilkeler ve önermeler de yoktur. Bu noktada Locke, kendi emprizmiyle uyum içindedir. Ancak pratik ilkelerin, sadece doğuştan gelmediğini kabul etmek, ahlâk alanında genel bir doğruluğa ulaşamayacağını göstermez. Locke'un hem ahlâkı bir bilim olarak kabul etmesi hem de ahlâk kurallarının asıl kaynağı olarak Tanrı'yı göstermesi, onun ahlâk anlayışında ortaya çıkan çelişkilerden biridir. Diğer taraftan Tanrı'yı ahlâk kurallarının kaynağı olarak kabul edip, sonra ahlâk alanında kuşkulu bir genel doğruluktan bahsetmesi ortaya çıkan diğer bir çelişkidir.

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞA YASASI, TANRI VE AHLÂK

1.DOĞA YASASI VE DOĞA DURUMU

Gerek doğa yasası ve gerekse doğa durumu felsefenin hep üzerinde durduğu bir konudur. Ayrıca bu çerçevede ahlak ve Tanrı konuları da mutlaka izaha muhtaç olan konulardır. Özellikle Aristo, St.Thomas, Hobbes, Rousseau gibi düşünürlerin felsefi sistemlerinde “doğa yasası” kavramı önemli bir yere sahiptir. Doğa yasası, bu filozoflar tarafından ahlak, akıl ve Tanrı konularıyla bağlantılı olarak ele alınmıştır. Locke’un bu konulara ilişkin düşünceleri konusunda bir değerlendirme şöyledir: “Locke’un teorisindeki doğa yasası, Galileo ve Newton’un doğa yasaları ile aynı olan bir yasa değildir. Bu teorilerdeki doğa yasası, fiziksel olgularla ve onların hareketleri ve düzenlilikleri ile ilgilidir. Locke’a göre, doğa yasası ise insan davranışına ve ahlâk yasası ile ilgilidir. Bu anlamdaki doğa yasası kavramını ilk ortaya atan Aristodur. Aristo’ya göre, ezeli ve ebedi olan ve değişmez olan her zaman ve her yerde aynı güce sahip olan tek bir ahlâki yasa formu vardır. Bu yasa insan yapımı olan, anlaşılmaya dayalı yasadandır.”¹

¹ Fahri Bakırcı, John Locke’da Mülkiyet Anlayışı, Ankara, Babil Yayınları, 2004, s. 60

Konuyla ilgili olarak Ortaçağ'da ise St. Thomas dört tür yasadaki bahsetmektedir. "1. ebedi yasa 2. doğal yasa, 3. kutsal yasa, 4. insan yasası olmak üzere dört türlü yasa vardır. Bunlardan ebedi yasa, evreni yöneten evrensel tanrısal akıldır. Doğal yasa, evrensel tanrısal aklın bir uzantısı olan ve insanları doğal yeteneklerine uygun, akıllı bir yaşama yönelten yasadır. Kutsal yasa ise insanların vahiy yoluyla kavradıkları yasadır. İnsan yasası ise insanların doğal yasadaki akıl yoluyla sadece insanlar için çıkardıkları yasadır."² Buradaki doğal yasa, Tanrısal kaynaklı olması ve insanların onu akılları yoluyla bilmeleri bakımından Locke'un doğa yasası kavramına benzemektedir.

Hobbes ve Locke'un hareket noktası doğa durumudur. Fakat ikisinin doğa durumuna verdiği anlamlar farklıdır. Hobbes'a göre "insanlar doğuştan eşittir. Eşitlikten güvensizlik, güvensizlikten de savaş doğar. Devlet olmadıkça, herkes herkese karşı daima savaş halindedir."³ Hobbes'a göre Böyle bir savaşta hiçbirşey adalete aykırı değildir. Genel bir gücün olmadığı yerde, yasa yoktur; yasa olmayan yerde de, adaletsizlik yoktur. Cebir ve hile savaşta en büyük iki erdemdir. İnsanları barışa yönelten duygular ölüm korkusu, rahat bir hayat için gerekli şeyleri elde etmek arzusu ve çalışarak onları elde etmek umududur.⁴

Görüldüğü gibi, Hobbes göre doğa durumunda insanlar sürekli savaş halindedir. Oysa savaş hali Locke'un doğa durumu tasarımı hep bir potansiyel tehlike olarak mevcuttur. Hobbes'a göre adalet ve adaletsizlik, doğa

² Alaeddin Şenel, Siyasal Düşünceler Tarihi, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1995, s. 258

³ Thomas Hobbes, Leviathan, çev. Semih Lim, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, s.92-93-94

⁴ A.g.e., s.96

durumunda, tek başına yaşayan insanlarda mevcut değildir. Bunlar toplum içinde yaşayan insanlara ait niteliklerdir. “Politik otoriteyi meşrulaştıran, devleti temellendiren şey Hobbes’ta savaşın fiilen varoluşu, Locke’ta ise, savaşın imkanıdır, savaşın doğa durumunda potansiyel bir tehlike olarak hep varolmasıdır.”⁵

Hobbes’a göre doğa yasası ise, “akılla bulunan ve insanın kendi yaşamı için zararlı veya hayatını koruma yollarını azaltıcı olan şeyleri yapmasını yasaklayan veya insanın hayatını en iyi şekilde koruyabileceğini düşündüğü bir genel kuraldır.”⁶

Rousseau’ya göre doğa durumunda insanlar arasında zeka, yaş gibi doğal eşitsizlikler dışında, uygarlığın yarattığı eşitsizlikler yoktur. Çünkü mülkiyet yoktur. Bu nedenle doğa durumunda eşitlik, eşitliğin yarattığı bir doğal özgürlük vardır. Doğa durumunda insanın iyi doğasını, erdemini bozacak etkiler de yoktur.⁷ Rousseau’ya göre doğa durumundaki insan iyi, özgür ve erdemlidir. Eşitsizliğin kaynağı, insanın iyi tabiatının bozulmasının nedeni, mülkiyetin ve toplumun ortaya çıkmasıdır.

2.BİR AHLÂK KURALI OLARAK LOCKE’DA DOĞA YASASI

Locke’a göre doğa durumu, bir özgürlük ve eşitlik durumudur. Hobbes’un aksine doğa durumunda hiçbir

⁵ Ahmet Cevizci, Onyedinci Yüzyıl Felsefesi Tarihi, Bursa, Asa Kitabevi, 2001, s.230

⁶ Thomas Hobbes, a. g. e., s. 96-97

⁷ Alaeddin Şenel, a.g.e., s. 359

insanın diğerini ortadan kaldırma, onu bir araç olarak kullanma hakkı yoktur. Doğa durumunda insan ilişkileri tabiat yasasına göre düzenlenmektedir. "Doğa durumunda bireyler herhangi bir siyasal otorite ilişkisi olmaksızın doğa yasasının kuralları ve ilkeleri tarafından yönetilirler. Doğa durumunda devlet olmadığı için, pozitif yasada bulunmaz. İnsanlar kişi olmalarından dolayı haklara sahiptirler ve bu anlamda da eşittirler. Çocuklar ve aptallar hariç olmak üzere herkes doğa yasasını anlama yeteneğine sahiptir. Bu nedenle herkes kendi başına doğa yasasının uygulayıcısıdır. Ancak bu, herkesin doğa yasasına uyması ve doğa yasasının hiç ihlal edilmemesi demek değildir. "⁸

Locke'a göre insanlar doğa durumunda, sadece doğa yasasına dayanarak, bir siyasi otorite, hukuk kuralları olmadan barış, özgürlük içinde yaşamaktadır. Oysa pek mümkün değildir. Çünkü insan duyguları ve çıkarları olan bir varlıktır. Sadece doğa yasası insanı kontrol altında tutamaz. İnsanın, hak ve özgürlüklerini korumak ve diğer insanlara zarar vermesini önlemek, düzeni sağlamak için doğa yasası yeterli olmaz.

İnsan doğa durumundan toplum durumuna geçtiğinde doğa yasası yine geçerliliğini korumaktadır. "Doğa yasası, sivil toplumda birleşen insanların, doğa durumundaki vazgeçilmez haklarının, toplum durumunda güvenceye alınmasını sağlamanın aracıdır. Doğa yasası, aynı zamanda sivil toplum oluştuktan sonra egemenin sınırlarını da belirlemede önemli bir işleve sahiptir. "⁹

⁸ Fahri Bakırcı, John Locke'da Mülkiyet Anlayışı, s. 15

⁹ A.g.e. , s. 60

Locke'a göre doğa yasası "insanın tabiat ışığı ile öğrendiği, emredici ve yasaklayıcı olan Tanrı'nın bir buyruğudur."¹⁰ Tabiat ışığı da, "bir gelenek ya da doğuştan zihinlerimize yazılmış ahlaki bir prensip değildir. Bu nedenle tabiat ışığının açıklanmasında kullanılmak üzere, geriye akıl ve duyu algısından başka birşey kalmamaktadır. Buradaki akıl, duyularla işbirliği içinde çalışan, doğa yasasının bilgisine ulaştıran, ruhun bilinen şeylerden bilinmeyen şeylere doğru ilerlemesini sağlayan düşünme yetisidir. Aklın inşa ettiği bilginin dayandığı temeller de duyu tecrübesinin sağladığı verilerdir."¹¹ Bütün bu açıklamalar, bilgi anlayışında empirist olan Locke'un ahlâk anlayışında, rasyonalist ve teolojik olduğunu göstermektedir. Çünkü ona göre doğa yasası, duyularla işbirliği içinde çalışan akıl ile bilinen, kaynağını Tanrı'dan alan bir buyruktur.

Bir yasa için gerekli olan herşey doğa yasasında bulunmaktadır. "Çünkü ilk olarak bu yasa, üstün bir iradenin buyruğudur ve yasanın formel sebebi de bu üstün iradedir. İkinci olarak doğa yasası neyin yapılması neyin yapılmaması gerektiğini ortaya koyar. Bu da bir yasanın gerçek fonksiyonudur. Üçüncü olarak, bir yükümlüğü oluşturmak için gerekli herşeyi içinde bulundurduğu için, doğa yasası insanları bağlayıcıdır. Pozitif yasaların bilindiği yolla bilinmese de, tek başına tabiat ışığı yardımıyla kavranıldığı için insanlar doğa yasasını yeter derecede öğrenebilir."¹²

¹⁰ John Locke, Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler, çev. İsmail Çetin, İstanbul, Paradigma Yayınları, 1999, s. 190

¹¹ A.g.e., s.41-43

¹² A.g. e. , s. 19

Ahlâk yasalarının doğrudan çıktığı bir yer olmalıdır, bu da doğa yasasına dayanır. Bu da, eylemlere damgasını basan şeylerin Tanrı tarafından istenmiş genel bir düzenidir ve bu düzen sayesinde bir eylem zorunlu olarak mutluluk, öteki eylem zorunlu olarak mutsuzluk yaratır. Bu düzen de Locke'a göre değişmezdir. İnsana bu düzende kendisini ahlâksal olarak gösteren şey Tanrı'nın vahiy yoluyla buyurduğu şeyle aynıdır. Deney ile ve Tanrının koyduğu doğal düzeni gözlemekle birbiriyle uyuşan bir sonuca erişilir. Toplumsal hukukun ve kamuoyunun belirlenmeleri de buraya dayanır ve çifte karakter gösterir. Yani, tanrısal yasanın ve doğal yasanın nesnel bir düzen ortaya koymalarına karşılık, toplumsal yasa da ve kamuoyunda nesnel ve öznel öğeler karışık olarak bulunur.¹³

Locke'a göre ahlâki konularla ilgili olarak insanlar arasında gördüğümüz müşterek kabuller tabiat yasası için bir kanıt oluşturmaz. Çünkü eğer neyin doğru ve meşru olduğu insanların yaşam tarzları tarafından belirlenseydi, ahlâki dürüstlük ve tutarlılık bütünüyle ortadan kalkardı, ahlâksızlık çoğalırdı. Ayrıca eğer insanların müşterek kabulü ahlâk kuralı olarak düşünülürse, ya doğa yasası diye bir şey olmaz ya da bu yasa toplumdan topluma değişecek ve ahlâki kötülükler vazifelerimizin yerini alacaktır. Ona göre doğa yasasının olması için Tanrı'nın varlığı ve ruhun ölümsüzlüğünün de kabul edilmesi gerekir. Çünkü bir yasa yapıcı olmadan yasa olamaz ve ödül ve cezanın görüleceği ölümsüz hayat olmadan da yasa hiçbir fayda sağlamaz.¹⁴

¹³ Bedia Akarsu, Ahlâk Öğretileri, İstanbul, Remzi Kitabevi, 3. Baskı, 1982, s. 128-129

¹⁴ Locke, Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler, s. 53-55-60

Farklı dini inançların olması da Locke’a göre müşterek kabullerden doğa yasasının çıkarılamayacağına kanıttır. Locke doğa yasasının varlığını gösteren beş delil ileri sürmektedir. Birincisi Aristoteles’in Nikomakhos’a Etik adlı eserinin V.Kitabının 7.bölümündeki bir pasajdan çıkarılabilir. Aristoteles doğal hukuk ile yasal hukuk arasında bir ayırım yaparak şöyle demektedir:“Hukukun tabii kuralı her yerde aynı geçerliliğe sahip olandır.”¹⁵ Locke’a göre Aristoteles’in bu ifadesi doğa yasasının varolduğunu ve her yerde geçerli olduğunu göstermektedir.

Locke göre, bütün insanlar yaratılırken akılla donatılmıştır ve doğa yasasını da bu akılla bilirler. Burada bazı insanlar doğa yasası hakkında, eğer gerçekten doğa yasası akıl ışığı ile biliniyorsa, akıl sahibi bütün insanlar bu yasanın bilgisine neden sahip değiller? şeklinde bir itirazda bulunabilirler. Böyle bir itiraza Locke İki türlü cevap vermektedir. “Birincisi, çünkü bazı insanlar akıl ışığını kullanamazlar. Bu nedenle ona göre, doğa yasasının bilinmesi konusunda insanların çoğunluğuna değil, akıl ve kavrayışı fazla olanlara başvurulmalıdır. İkincisi Locke’a göre insanların daha akıllılarının doğa yasasının ve bu yasanın gerçek ve bilinen emirlerinin ne olduğu konusunda tam bir uzlaşmaya varmamaları da doğa yasasının var olmadığını göstermez. Aksine insanın bu yasanın varlığı konusunda böyle şiddetli tartışmalarından onun mevcut olduğu sonucu çıkar.”¹⁶

¹⁵ A. g.e., s. 20

¹⁶ A.g.e., s.21

Locke’a göre insanlar akıl sahibi birer varlık olarak yaratılmışlardır fakat aklını hepsi aynı biçimde kullanamaz. “Bazıları kötü yetiştirilme tarzının doğru olmayan alışkanlıkları oluşturmaları ve ahlâki ilkenin unsurlarını bozması nedeniyle iyi ve kötüyü birbirinden ayırt edemez. Bazılarının hayatınıda akli değil tutkuları yönlendirir.”¹⁷ Bu nedenle Locke’a göre doğa yasası herkes tarafından bilinemez.

Doğa yasasının varlığını gösteren ikinci kanıt, insanların vicdanından yani kötü davranışta bulunan hiç kimsenin kendi yargılamasında kendini temize çıkaramadığı gerçeğinden çıkarılabilir. Bu nedenle her insanın kendi üzerine verdiği mahkumiyet yargısı bir doğa yasasının varlığını kanıtlar.¹⁸ O halde doğa yasası Locke’a göre insana kendi eylemlerini değerlendirirken, kendini yargılarken rehberlik etmektedir. Doğa yasası olmasaydı insanın kendini suçlu ya da suçsuz bulması yani yargılaması da mümkün olmazdı.

Doğa yasasının varlığını gösteren üçüncü kanıt, içindeki bütün varlıkların kendi faaliyetlerinin değişmeyen yasasını ve kendi tabiatlarına uygun varlık tarzını takip ettikleri evrenin kendi yapısından çıkarılabilir. Bütün varlıkların formunu ve faaliyet biçim ve ölçüsünü belirleyen bu kanundur.¹⁹ Yani Locke’a göre varlıkların meydana gelme ve ortaya çıkmalarındaki düzenlilik doğa yasasının varlığının göstergesidir.

¹⁷ A.g.e., s.21

¹⁸ A.g.e., s.22

¹⁹ A.g.e., s. 22

O halde insan doğa yasasından bağımsız değildir. Başka herşey gibi o da doğa yasasına bağlıdır ve insana kendi tabiatına uygun bir davranış tarzı emredilmiştir.

Doğa yasasının varlığını gösteren dördüncü kanıt, toplumdur. Çünkü doğa yasası olmadan insanlar kendi aralarında hiçbir sosyal ilişki ve birlik oluşturamazlar.²⁰

Dördüncü kanıtı göre doğa yasasının varlığının göstergesi toplum, devlet, sözleşmelerdir. O halde Locke'a göre eğer doğa yasası olmasaydı toplum, devlet, sözleşmeler de olmazdı. "Gerçekte toplumun toplum olabilmek için dayandığı iki faktör vardır: İlki tam bir devlet teşkili ve yönetim biçimi, ikincisi de sözleşmenin yerine getirilmesidir. Eğer bu faktörler ortadan kaldırılırsa toplum yok olur, doğa yasası iptal edilirse de bu faktörlerin varlığı sona erer. İnsanların kendilerinden daha zayıf ve daha güçlü başka insanlarla müşterek bir kurum ya da yönetim biçimine katılmaları, onların doğa yasasının varlığını kabul ettiklerinin açık bir göstergesidir."²¹

Locke'a göre insanların eşit bir şekilde bir toplum, devlet içinde yaşayabilmeleri için doğa yasasına ihtiyaç vardır. Doğa yasası olmasaydı diğer yasalar bağlayıcılıklarını yitirecek, insanların menfaatlerini korumak mümkün olmayacaktı. Yöneticiler keyfi davranışlarda bulunabilecek ve insanları baskı ile itaate zorlayacaklardır.

²⁰ A.g.e., s. 23

²¹ A.g.e., s.23

Fakat Locke'un söylediğinin aksine toplum ve devlet içinde düzeni, sözleşmelere uyumu sağlama da daha etkin olan hukuksal yasalardır, doğa yasası değildir.

Tabiat yasasının varlığını gösteren beşinci kanıt, bu yasa olmadan ne erdemin ne erdemsizliğin, ne iyiliği ödüllendirme ne de kötülüğü cezalandırmanın mümkün olmayacağı hakikatidir.²²

Yasa olmadan hata ve suç da olmaz. Doğa yasası olmasaydı herkes kendi iradesine dayanacak ve faydalılık ve hazzın emrettiği herşeyi yapacaktır. Dürüst ve erdemli anlamsız görünecekti. Emir ve yasaklar getiren kanun olmadığı için insan yanlış davranışta bulunmayacaktı ve kendi davranışlarının hür ve yüce hakemi olacaktı. Böylece disiplinsiz bir varlık haline gelen insan yaşamı ve sağlığı için fazla düşünmeyecekti. Fakat Locke'a göre insan sahip olduğu şerefi tamamen doğa yasasına borçlu olduğu için, insan hiçbir şekilde şeref ve görevi ihmal eder görünmemektedir. Çünkü iyi ve kötünün kaynağı ezeli ve kesindir. Onların değeri insanların genel düzenlerinden veya özel bir kanaat tarafından tayin edilemez.

Locke'a göre, doğa yasanın olabilmesi için Tanrının varlığına ve ruhun ölümsüzlüğü fikrine ihtiyaç vardır. Çünkü ona göre doğa yasanın kaynağı Tanrı'dır. Ayrıca insanların doğa yasasına uyan davranışları için ödül, uymayan davranışları için ceza alacakları hayat, ahiret hayatı olduğu için ruhun ölümsüzlüğü fikrinin de kabul edilmesi gerekir.

²² A.g.e.,s. 24

Nitekim Locke bu konuda şöyle söylemektedir: “Eğer tabiat yasası olacaksa Tanrının varlığı fikrinin, ruhun ölümsüzlüğünün zorunlu olarak önceden kabul edilmesi gerekir. Çünkü bir kanun yapıcı olmadan kanun olamaz ve cezalandırma (ödül ve cezanın görüleceği ölümsüz hayat) olmadan da kanun hiçbir fayda sağlayamaz.”²³

3.TANRI İLE İNSAN VE ALEM ARASINDAKİ İLİŞKİ

Tanrı ile insan ve alem arasındaki ilişki Locke’un ahlâk anlayışında önemli konulardan biridir. Çünkü Locke’a göre Tanrı alemdeki ahlâki düzeni, kaynağını kendisinden alan ve aynı zamanda birer ahlâk yasası olan doğa yasası ve tanrısal yasa aracılığıyla sağlamaktadır. İnsanların eylemlerinin ahlâki olup olmadığının ölçüsü doğa yasasıdır. Diğer taraftan Tanrı ile insan arasında da yaratma ile başlayan ve ahiret hayatında da devam eden bir ilişki sözkonudur. Locke’a göre Tanrı insanı ahlâki bir hayatı yaşamasını sağlayacak yetilere sahip, akıllı ve özgür bir varlık olarak yaratmıştır.

Locke’un, ahlâk sisteminin temelinde olan Tanrı’nın varlığı ile ilgili düşünceleri şöyledir:”Akıl, duyularla algılanan bu dünyadaki varlıklarda görülen güzellik, düzen ve hareketi müşahade ettikten sonra, böyle mükemmel bir eserin yapıcısının ne olduğunu öğrenmek için varlıkların kaynağını araştırmaya başlar. Akıl, bu araştırmasından bütün varlıkların güçlü ve hakim bir yaratıcısının var olması

²³ Locke, Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler, s. 60

gerektiği sonucunu tereddütsüz olarak ortaya çıkarır. Çünkü evrendeki cansız varlıkların ve İnsanın kendisinin de kendini yaratmış olması söz konusu olamaz. Çünkü insanın zihninde tasarlayabildiği mükemmelliklerin çoğu kendinde yoktur. Şu halde akıl, duyuların sağladığı kanıtlara dayanarak, kendi iradesiyle insanı mutlu ya da mutsuz kılabilen Tanrı'nın varlığını kabul etmelidir.”²⁴

Buna göre Locke, evrendeki düzenin ve Descartes gibi insan zihnindeki mükemmelliklerin Tanrı'nın varlığının bir kanıtı olduğunu savunmaktadır. Ayrıca ona göre insan akıllı ile, duyuların sağladığı kanıtlara dayanarak herşeyi yaratan, bir Tanrı'nın var olduğunu bilebilir. Locke'un Tanrının varlığının bilinmesinde duyu verilerine yer vermesi bu konuda empirizmiyle uyum içinde olduğunu göstermektedir.

Locke'a göre Tanrı alemi de kendi iradesi ve bilgisine göre yaratmıştır. Alemde olup biten herşey Tanrının iradesi ve bilgisi dahilindedir. Tanrı kendisinin yaratmış olduğu aleme bir yasa koymuş olup alem bu kanuna göre işlemektedir.²⁵ Bu da Locke'a göre, Tanrının alemi yarattıktan sonra kendi haline bırakmadığını, sürekli olarak alemin idaresini elinde bulundurduğunu, doğa yasası ile alemdeki düzenliliği sağladığını göstermektedir.

İnsan hiçliğin bir varlık üretmeyeceğini, yani ezeli ve ebedi birşeyin var olduğunu bilir. Öncesiz-sonrasız, en

²⁴ A.g.e., s.45-46

²⁵ İsmail Çetin, John Locke'da Tanrı Anlayışı, 152-154

güçlü ve en bilgili bir varlık vardır. O da Tanrıdır.²⁶ O halde Locke'a göre, ezeli ve ebedi tek varlık Tanrı'dır. Diğer bütün varlıklar Tanrı'nın sonsuz bilgi ve gücüyle yoktan yaratılmışlardır.

Locke'a göre Tanrı bizi yoktan yaratmıştır ve tekrar yokluğa döndürecek güce de sahiptir. Bu nedenle insan hem var olması hem de varlığını sürdürmesi bakımından zorunlu olarak Tanrı'ya bağlıdır. İnsanın yaratılması diğer varlıkların yaratılmasından oldukça farklıdır. Çünkü ilk olarak, insanı kendi suretinde yaratmış yani ona tanrısal bir cevher vermiştir. Tanrı insanı beden ve ruhtan yaratmıştır. İnsan bedeniyle dış dünyaya, tanrısal cevher olan ruhu ile de ilahi aleme bağlıdır. İkinci olarak insan akıllı bir varlık olarak yaratıldığı için bu dünyadaki varlıkların en mükemmelidir.²⁷

İnsan ile Tanrı arasındaki ilişki yaratma ile son bulmamaktadır. Tanrı- insan ilişkisi yaratmayla başlayıp, insan öldükten sonrada devam etmektedir. Daha önceki konularda belirttiğim gibi Locke'a göre, insan, ahlaki bir hayat sürdürebilmek için kaynağını Tanrı'dan alan ve birer ahlak kuralı olan doğa yasası ve Tanrısal yasaya uygun hareket etmek zorundadır. İnsana maddi dünyadaki davranışlarına göre ahiret hayatında Tanrı tarafından ödül ya da ceza verilecektir.

²⁶ Locke, İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme, çev. Vehbi Hacıkadıroğlu, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, s. 423-424

²⁷ İsmail Çetin, John Locke'da Tanrı Anlayışı, s.166

4.AHLÂK KURALLARININ BİLİNMESİNDE AKIL VE VAHYİN ROLÜ

Vahyi kabul edenlere göre vahiy ,Tanrı ile insan arasında gerçekleşen bir ilişki şeklidir. Locke’a göre insan akli sınırlı olduğu için, bazı hakikatlerin bilinmesinde vahye de ihtiyaç vardır. Bu nedenle Locke’un düşüncesinde vahiy önemli bir yere sahiptir. O, vahiyle ilgili düşüncelerini akıl ile bağlantılı olarak ele almıştır.

Orta Çağ’daki Aquinas’ın vahiyle ilgili görüşleri, Locke tarafından hem devam ettirilmiş hem de önemli bir değişime uğratılmıştır. Aquinas ile Locke’un vahiy ve akıl ilişkisi hakkındaki görüşleri arasında benzerlik ve farklılıklar sözkonusudur. “İman ile arasındaki ölçü ve sınırları tayin etmeye giriştiği İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme isimli eserinde Locke, Thomas Aquinas (1226-1274) gibi insan aklının ‘tabii’ kapasitesine veya yetisine işaret eder. Bu tabii yeti, Hristiyan doktrinindeki hakikatlerin tamamına değil de bir kısmına ulaşabilir. Alanının ötesinde olduğu için aklın ulaşamadığı hakikatler ise, iman veya vahiy alanına aittirler. İkisi de, dini konuda vahyi, aklın dışında müstakil bir bilgi edinme yolu olarak kabul etme konusunda görüş birliği içindedirler. Ancak bu anlayışta vahiy, ikinci dereceden tamamlayıcı bir bilgi kaynağı durumundadır.”²⁸

Akıl ve vahiy konusunda Aquinas ile Locke’un görüşleri arasında farklılıklar da bulunmaktadır. ”Locke’un

²⁸ Recep Kılıç, Modern Batı Düşüncesinde Vahiy, Ankara, A. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları,2002, s.42

zamanından bu yana, modern düşüncedeki karakteristik görüş “hakikat ölçütü’nü” aklın tesis ettiği şeklindedir. Buna göre, vahyedildiği farzedilen bilgi, aklın açıkladığı şey ile çatışmadığı sürece ve aklen kabul edilebilir testler ile Tanrı’dan geldiği teyid edildiği sürece kabul edilebilir. Oysa Aquinas’da hakikat’in nihai ölçütü akıl değil vahiy idi. Aklın ulaştığı sonuçlar, vahyin bildirdiği ile çatışmadığı sürece kabul edilmekteydi. Locke, “vahyin bildirdikleri, akıl ile çatışmadığı sürece geçerlidir” ilkesini kabul etmekle, Aquinas’ın görüşünü bir anlamda tersine çevirmiştir.²⁹

Locke’a göre, “doğa yasası aklın bir buyruğu değildir. Çünkü akıl doğa yasasını tesis edemez. Akıl daha çok onu araştırır ve üstün gücün koyduğu ve kalplerimize yerleştirdiği bir kanun olarak keşfeder”.³⁰

Pratik sorulara uygulandıkları zaman vicdan ile akıl Locke’da aynı anlama gelmektedir. Akıl, ne yasadır, ne de yasa koyucu, yasaları bulmak, tanımak ve onları yorumlamak yeteneğidir sadece. Bilginin özel bir alanını kuran pratik bir akıl yoktur. Aynı şekilde Locke, vicdanı, doğuştan olan, her türlü deneyden önce gelen bir yasa olarak gören ve bu yasanın ahlâk kavramlarımızı yöneten ve bizim hareketlerimizi düzenleyen bir otorite olduğunu, böylece de bir yasa koyucu ve aynı zamanda da yasa ve yargıç olduğunu kabul eden her türlü vicdan üzerindeki anlayışları da reddeder. Locke, o zamana kadarki vicdan öğretilerinin tersine vicdanın ancak bir yargıç olabileceğini, ama hiçbir zaman yasa yada yasa koyucu olamayacağını

²⁹ A.g.e., s.42-43

³⁰ Locke, Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler, s.19

savunur. Vicdan, yasa olarak geçen şeyi yargılar, ona uyar ya da onu yadsır. Yasanın olmadığı yerde vicdan da yoktur. Yasa koyucunun olmadığı yerde de yasa yoktur.³¹

Gerçekten de Tanrı insanın aklıyla keşfedebileceği doğrulara ilişkin vahiy gönderiyorsa, bu doğruların akılla çatışması halinde ne olacaktır? Locke'a göre, yapılması gereken öncelikle akla danışmaktır. Akıl son yargıcımız ve yol göstericimizdir.

Locke, Tanrı tarafından bildirilen tabii akıl ışığını tamamlayan “pozitif bir vahyin” olacağını inkar etmemektedir. Fakat yine de bu vahiy alanını sınırlamaktadır. Çünkü pozitif ya da özel vahyin rolü, temelde aklın ışığı ile anlaşılabilen gerçeklerin doğrulanmasını ve aydınlatılmasını sağlamaktır.³²

Locke, akıl-vahiy ilişkisi ile ilgili görüşlerini ortaya koyarken bir noktanın üzerinde önemle durmaktadır. O da, bize vahiy olarak sunulan bir hükmün gerçekten Tanrının bildirdiği bir vahiy olup olmadığının belirlenmesinde aklın biricik rehberimiz olmasıdır. Aklın gerçek vahiyle sahte vahyi ayırmada takip ettiği başlıca iki yol vardır. Bunlardan birincisinde akıl, vahiyle ilgili dış şartları, özellikle de Tanrıdan vahiy aldığını bildiren kişinin kendisini göz önünde bulundurur. Locke'a göre, aklın gerçek vahiyle sahte vahyi ayırmada başvurduğu ikinci yol, vahiy olduğu bildirilen hükümlerle kendi ulaştığı kesin bilgi arasında bir

³¹ Bedia Akarsu, Ahlak Öğretileri, s. 129

³² Gerald Hanratty, Aydınlanma Filozofları Locke- Hume ve Berkeley, çev. Tuncay İmamoğlu, Celal Büyük, İstanbul, Anka Yayınları, 2002, s. 41

karşılaştırma yapmasıdır.³³ Görüldüğü gibi Locke, ilahi vahiyle sahte vahyin ayrılmasında ve ilahi vahyin bildirdiği hükümlerin anlamının anlaşılmasında akla büyük önem vermiştir.

Vahiy, aklın buyruklarını destekleyebilir ama aklın yargılarını çürütemez. İnanç konusu olduğu gerekçesiyle aklın apaçık ve kesin doğrularını terkedemeyiz. Ancak, aklın sınırlarını aşan ve inancın uygun nesneleri olan kimi bilgiler aklın keşfedemeyeceği salt inanç konularıdır. Zihnin emin olmadığı halde onayladığı bilgiler varsa bunlarda vahiye inanmak gerekir. Dolayısıyla, zihnimizin doğal yetilerle doğruluğuna karar veremediği vahiy edilmiş her önerme salt inanç konusudur ve aklın üstündedir. Belli bir konuda aklın olasılıktan öteye gidememesi halinde, inanç aklın açığını kapatır; doğruluğa vahiyde bildirilen önerme karar verir.³⁴

Locke, tanrısal bildiriş olasılığını sorgulamıyordu. Gerçekte ruhun ölümsüzlüğü ve bedenın yeniden-dirilişı gibi öğretilere duyduğu inanç, Tanrının sözünün tanıklığı üzerine dayanıyordu. Ama usa aykırı önermelerin Tanrı tarafından bildirilmiş olamayacakları konusunda diretiyordu.³⁵ Locke, vahyin olduğunu kabul etmiştir ve bunu tartışmamıştır. Ona göre vahiyle gelen bilgi akla aykırı değildir.

Locke, vahyi, akla dayanan doğal dinin yayılması saydığı halde, akli vahyedilmiş dinlerin sürekli olarak

³³ İsmail Çetin, John Locke'da Tanrı Anlayışı, s. 89-90-91

³⁴ Fahri Bakırcı, John Locke'da Mülkiyet Anlayışı, s. 107

³⁵ Frederick Copleston, Copleston Felsefe Tarihi Hobbes- Locke, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul, İdea Yayınevi, 1998, s. 127-128

kontrolüyle görevlendirir. Ona göre, iman, bir tümevarımın değil, Tanrının olağanüstü bir bağışının ürünüdür.³⁶

Doğa yasasının bilinmesi ile ilgili olarak Locke, doğuştan bilgi, gelenek ve duyu tecrübesi olarak isimlendirebileceğimiz üç bilgi türünü ele almıştır. Locke'a göre doğa yasası doğuştan değildir ve gelenek yoluyla bilinemez. Locke üçüncü olarak duyu algısını ele almıştır. "Duyu algısı ona göre doğa ile ilgili bilgimizin temelinde bulunmaktadır. Fakat bu, doğa yasasının elle tutulur, gözle görülür bir şey olduğunu göstermez."³⁷

Locke, doğa yasasının bilinme yolu olan tabiat ışığını açıklamak için akıl ve duyu-algısından hareket etmektedir. Ona göre "akıl ve duyu yetisi birbirine hizmet ederek çalışacak olursa, yani eğer duyu yetisi akıl için, duyulur varlıklara ait ideaları ve düşünmenin malzemelerini sağlarsa; öte yandan akıl da duyu yetisine rehberlik eder ise, herşeye gücü yeten zihnin kendi içine yönelme ve düşünme ile kavrayamayacağı kadar karmaşık, gizli ve anlamsız bir şey yoktur. Bu yetilerden birini kaldırırsak diğeri kesinlikle faydasız kalacaktır. Akıl olmadan sadece duyularımızla hayvanların bulunduğu seviyeye ancak ulaşabiliriz. Diğer taraftan duyuların yardımı olmadığı takdirde akıl, panjurları kapatılmış bir pencerenin arkasında karanlıkta çalışmakta olan bir işçinin gerçekleştirebileceğinden daha fazla bir başarı elde edemeyecektir."³⁸ Locke'un burada duyularla işbirliği içinde

³⁶ Cemil Sena, Tanrı Anlayışı, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1978, s. 456

³⁷ Locke, Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler, s.31-32

³⁸ A.g.e., s.42

alışmasını söylediği akıl, ruhun bilinen şeylerden bilinmeyen şeylere doğru ilerleyen ve önermelerin belli ve düzenli bir dizilişı içinde birşeyden başka birşeye delil getiren düşünme yetisidir.

Sonuç olarak, Locke’a göre, insanlar doğa yasasının bilgisine duyu yetisi ile işbirliği içinde çalışan akıl ile sahip olmaktadır. Bununla birlikte aklın bilginin temelini oluştururken kullandığı malzeme duyu-tecrübesinin sağladığı verilerdir. Akıl ve duyu yetisi birlikte çalıştığı zaman karmaşık, gizli ve anlamsız herşey çözülecektir. Bunlardan biri olmadan diğerinin hiçbir faydası olmaz. Diğer taraftan Locke’a göre akıl ve vahiy birbirinden bağımsız değildir. Vahyin gereği, Tanrının insana bilgiye ulaşmak için verdiği yetilerin sınırlı olmasından kaynaklanmaktadır. Fakat vahiy sadece aklın sınırları dışında kalan alanla sınırlı değildir. Çoğu zaman insan doğal yetenekleriyle ulaşabileceği gerçekleri göremez veya bu gerçekler hakkında yanlış fikirlere sahip olur. Bu durumda da vahiye gereksinim duyulur.

4.İNSANIN SORUMLULUĞU VE ÇIKARLARI

Locke’a göre Tanrı, insana güçlü bir ruh ile bedenini boşuna vermemiştir. Tanrının insandan birtakım şeyleri yapmasını istediği oldukça açıktır. İnsanın yapması gerekenler evrendeki varlıklarda görülen gayelilikten çıkarılabilir. Evrendeki varlıklar, kendilerini yaratan varlığa

saygı ve itibar göstermek ve onu yüceltmek için yaratılmışlardır. Bu evrendeki herşeyi ilgilendiren gayedir.

İnsan da plansız yaratılmadığı ve gayesiz yetilerle donatılmadığına göre ona düşen şey tabiat tarafından gerçekleştirmek üzere hazırlandığı vazifeyi yerine getirmektir. İnsan, kendisinin duyu tecrübesine ve akla sahip olduğunu gördüğünde Tanrının yarattığı varlıklar ve bu varlıklar üzerinde gözlenen tanrısal hikmet ve güç üzerinde uzun bir düşünceye dalmak ve bundan sonra da yüce ve lütuf sahibi yaratıcıya O'na layık övgü, saygılarını sunmak üzere kendisinin istekli ve hazır olduğunu hisseder. Ayrıca insan hayattan kazandığı tecrübenin ve ihtiyaçlarının onu diğer insanlarla birlikte toplu halde yaşamayı başarmaya ve bunu sürdürmeye yönelttiğini farketmekle kalmaz, topluma girmeye zorlandığını ve kendisine verilen konuşma imkanı ve dil sayesinde iletişim yoluyla toplum hayatını sürdürmek için uygun hale getirildiğini farkederek. Yine insan kendini korumaya mecbur oluşunun da bilincindedir.³⁹

Görüldüğü gibi Locke, insanın sorumlu bir varlık olmasını, insanın diğer varlıklarda bulunmayan akla, konuşma yeteneği, dil gibi birtakım yetilere sahip olmasına dayandırmaktadır. İnsan, toplum içinde yaşamasını sağlayacak yetilere sahip olarak doğmuştur. İnsan toplum içinde yaşarken kendini korumak, hak ve özgürlüklerine sahip çıkmak durumundadır.

³⁹ Locke, Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler, s. 48 - 49

Genel olarak ahlakta güdülecek amaç, başkalarının mutluluğuna hizmet etmektir. Bu hizmet ve istek tanrısaldir; bundan daha tanrısal olan bir şey de yoktur. Genellikle ateizme karşı olan Locke, doğal yasaların doğruluğuna inanmak için Tanrıya iman etmenin gerektiğini savunur.⁴⁰ Locke'a göre "ahlaki erdemlerin büyük çoğunluğu ve en asli olanları, sadece, kendimizin kayba uğraması pahasına başkalarına iyilik yapabildiğimiz durumlarda ortaya çıkmaktadır. Geçmiş zamanlarda efsaneleşmiş olan saygıdeğer insanlar, bu tür erdemli davranışları sayesinde göklere yükseltilmiş ve tanrıların katında hakettikleri yeri almışlardır. Onlar cenneti, oradan, buradan toplanmış servetlerini harcayarak değil, zahmeti ve gayretli çalışma bulunarak kazanmışlardır. Bu insanlar, kendi çıkarlarını değil, toplumlarının ve bütün insanlığın yararlarını gözetmişlerdir."⁴¹

Görüldüğü gibi Locke'a göre, erdemli davranışın niteliklerinden biri de kendi çıkarlarına göre değil toplumun çıkarlarına göre davranabilmektir. İnsan böyle davrandığı zaman hem toplumda saygıdeğer olacak hem de Tanrı katında önemli bir yere sahip olacaktır.

İnsanın sorumlu bir varlık olmasının diğer bir nedeni de Locke'a göre dünyadaki düzenliliği sağlayan ve insanı bağlayıcı olan doğa yasasıdır. Doğa yasası insanı, ona doğa yapısında yer alan akıl vasıtasıyla yerine getirmesi için yüklenmiş olan ödevi yerine getirmeye zorlar ve ödev yerine

⁴⁰ Cemil Sena, Tanrı Anlayışı, s. 456

⁴¹ Locke, Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler, s.86

getirilmediği zaman işlenmiş olacak suça karşılık olan cezayı belirler.

Doğa yasasındaki bağlayıcılık Tanrı'nın eylemlerimiz üzerindeki hakimiyetinden kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda bu bağlayıcılık bizi üzerimize yüklenmiş olan sorumluluğu yerine getirmeye zorlamaktadır. "Bu sorumluluk iki türdür: Birincisi üstün gücün emri ile yapılması ve yapılmaması istenen şeyleri yerine getirme sorumluluğumuzdur. Çünkü hem varlığımız, hem de faaliyetlerimiz, onları tamamiyle Tanrı'ya borçlu olduğumuz için, O'nun iradesine dayanmaktadır. İkinci olarak, üzerimize yüklenmiş olan ödevi uygun itaati yerine getirmediğimiz taktirde, bu durum için belirlenmiş olan cezaya katlanma sorumluluğumuz vardır."⁴² Yani Locke'a göre bizim sorumluluğumuz Tanrı'nın yasakladığı şeyleri yapmamak, yaptığımız zaman da verilen cezaya katlanmaktır.

Locke'a göre zaman geçtikçe kişisel çıkarla genel çıkar çatıştığından insanlar olanaklı ölçüde uzun vadeli çıkarlara yöneltilmelidir. Bu, onların hoşgörülü olması demektir. Locke, özgürlüğün, doğru mutluluğu izleme zorunluluğuna ve tutkularımızın yönetimine dayandığını ifade eder. Bu kanıyı o özel çıkarlarla kamu çıkarlarının özdeşleşeceği öğretilerinden çıkarır.⁴³

Tanrı'nın belirlediği kurallara uyulması, insanlık için en yüksek zorunluluktur ve azami dikkatimizin, eylemlerimizin, ve çalışma gücümüzün, bunları aramaya ve

⁴² A.g.e. , s. 65-66

⁴³ Bertrand Russell, Batı Felsefesi Tarihi, çev. Muammer Sencer, İstanbul, Say Yayınları, 1983, s. 593

gerçekleştirmeye yönelmesi gerekir. Hiç kimse, ikna edilmediği sürece, bir başkasının nasihatlerine ve ihtarlarına boyun eğmek zorunda değildir. Her insanın, kendi kendisi hakkında bir yargıya varmak için yüksek ve mutlak bir yetkisi vardır. Bunun nedeni ise, bu kararın başka hiç kimseyi ilgilendirmemesi ve bu yüzden başkalarının zarar görmesinin mümkün olmamasıdır.⁴⁴

Locke’a göre Tanrı, herşeyin üstündedir. Bizim üzerimizde, kendimizin sahip olduğundan daha büyük bir hakimiyete ve güce sahiptir. İnsan, bütün varlığını Tanrı’ya borçludur. Bu nedenlerden dolayı Tanrı’nın iradesinin ortaya koyduğu buyruklar doğrultusunda yaşamamız gerektiği kabul edilmesi gereken bir gerçektir.⁴⁵

Doğa yasasının bağlayıcılığı sürekli ve evrenseldir. Fakat Locke’a göre “doğa yasasının bağlayıcılığının sürekli oluşundan, insanların her zaman doğa yasasının buyurduğu bütün şeyleri yapmak zorunda oldukları sonucu çıkarılmamalıdır. Böyle bir şey imkansızdır. Çünkü bir insan bir ve aynı zamanda birbirinden farklı davranışları gerçekleştiremez ve aynı zamanda birbirinden farklı ödevlere yönelemez. Locke, doğa yasasının sürekliliği ile, bu yasa insanlara herhangi birşeyi yapmalarını emrettiğinde insanın kendisini sözkonusu emre uymakla yükümlü saymadığı bir zamanın olmadığını ve olmayacağını kastetmektedir.”⁴⁶

⁴⁴ Locke, Hoşgörü Üzerine Mektup, çev. Melih Yürüşen, Ankara, Liberte Yayınları, 1998, s. 51

⁴⁵ Locke, Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler, s. 69

⁴⁶ A.g.e. , s.74

Doğa yasasına uygun davranışların sürekliliği zorunlu olmamakla birlikte, doğa yasasının insan üzerindeki bağlayıcı gücü sürekli ve değışmemektedir. Locke'a göre doğa yasasına uymayı zaman zaman durdurabiliriz, ancak bu yasaya aykırı bir davranışı asla gerçekleştiremeyiz.

Locke 'a göre insan akıl ve diğer yetilerle donatılmış ve belli bir hayat tarzını yaşamakla görevlendirilmiştir. Bu da insanın doğuştan birtakım özelliklere ve kendisine yüklenmiş bazı sorumluluklara sahip olduğunu göstermektedir.

İnsanlar doğa yasasına göre yaşamaya programlandıklarından dolayı onların bu yasayı iptal etmeleri ya da değıştirmeleri mümkün değildir. Böyle bir şeye Tanrı'da rıza göstermez. Çünkü Tanrı ezeli ve ebedi hikmetini kullanarak, insanı ona yüklenmiş olan sorumlulukların rasyonel doğasından zorunlu olarak çıkarabildiği şekilde varkılmıştır. Bu nedenle Tanrı, yarattığı varlığı kesinlikle değıştirmeyecek ve başka bir doğa yasasına ve ahlâk kuralına sahip insan ırkı yaratmayacaktır. Doğa yasası, insan ırkıyla birlikte vardır ve bu ırkla beraber sona erecektir.⁴⁷

İnsanların özel çıkarları doğa yasasının dayandığı bir temel olarak kabul edilirse, bu kanun kaçınılmaz olarak ihlâl edilmek durumunda olacaktır. Çünkü, bütün insanların özel çıkarlarını bir ve aynı zamanda gözetmek ve korumak imkansız bir şeydir. Ayrıca doğa yasası insanlığı bir savaş

⁴⁷ Locke, Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler, s.48-49

devleti olarak yaşamaya mecbur kılan bir yasa devleti olacaktır. Böyle bir sonuçta hem insanlığın kendisinin, hem de onu bir arada tutan bağ olan güven duygusunun ortadan kalkması için yeterli olacaktır.⁴⁸

Görülüyor ki, Locke'a göre, doğa yasasının temelinde insanların kendi çıkarları yer almaz. Fakat ikisi arasında bir aykırılıkta sözkonusu değildir. Çünkü insanların özel mülkiyetlerinin en önemli koruyucusu doğa yasasıdır.

Locke'a göre "yasalar genel olacak yani herkes için olacak. Bunda zengin-fakir gibi ayrımlar olamaz. Yasaların kamu yararından başka bir amacı olmayacak."⁴⁹ Locke, devletin koyduğu yasaların göre, bireysel çıkara değil toplumsal çıkara dayanması gerektiğini savunmaktadır. Ona göre, yasalar önünde herkes eşit olmalı ve yasalar hazırlanırken toplumun yararı temele alınmalıdır.

Her kanun koymanın temelinde türün sağlığı ve iyiliği göz önünde bulundurulduğundan toplumun iyiliği, kendine bağlı bireylerin iyiliği ile örtüşmek durumundadır.⁵⁰

Locke'a göre, doğa yasasına uygun yaşamak barışın, uyumlu ilişkilerin yani mutluluğun elde edilmesini sağlamaktadır. Faydacılık, doğa yasasının bir esası değil sorumluluğumuzu yerine getirmenin sadece bir sonucudur. Davranışın kendi başına birtakım yararlar sağlıyor olması ile

⁴⁸ A.g.e., s. 90

⁴⁹ Locke, , Sivil Toplumda Devlet –Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme -, çev. Serdar Taşçı, Hale Akman, İstanbul, Metropol Yayınları, 2002, s. 16

⁵⁰ Sibel Öztürk Güntöre, John Stuart Mill'in Ahlak Anlayışı, İzmir, İlya Yayınevi, 2004, s.65

o davranışın doğa yasasına uygunluk taşıdığı için faydalı olması bütünüyle ayrı şeylerdir. Çünkü Locke'a göre eğer doğa yasası ortadan kalkacak olursa davranışın faydalılığı da sona erecektir. Sonuç olarak, herhangi bir davranışın doğa yasasına uygun olup olmadığı bu davranışın faydalılığına dayanmamaktadır. Aksine davranışın fayda sağlaması, sadece onun doğa yasasına uyumunun bir sonucudur.

SONUÇ

İngiliz Aydınlanma'sının başlatıcısı olarak kabul edilen Locke'un ahlâk ve siyaset felsefesinin temelinde bulunan en önemli kavramlar Tanrı, yasa ve özgürlüktür. Ona göre Tanrısai yasa ve doğa yası, ahlaksal yaşam için birer bilgi kaynağıdır. Doğa yası, günlük hayatta insanlara yapılması ve yapılmaması gerekenleri bildiren, bir ahlâk yasasıdır. Ancak Tanrısai yasa kutsal kitapta bulunmasına rağmen doğa yası, duyular yoluyla algılayabildikleri, somut bir şey değildir. Aynı zamanda Locke bu yasanın doğuştan olmadığını savunmaktadır. Her ne kadar tabiat ışığı ile bilindiğini söylese de, insanların doğrudan tecrübe edemedikleri, bu yasaya göre nasıl eylemde bulunacakları Locke'un ahlâk anlayışında açıkta kalan noktalardan biridir.

Locke, doğa yasanın bilinme yolu olan tabiat ışığını, duyularla işbirliği içinde çalışan akıl olarak kabul etmektedir. Tabiat ışığı dediği yetinin de sezgi mi, yoksa akıl mı olduğu çok açık değildir.

Ahlâk, Locke'a göre, matematik gibi ispatlanabilir ve kesin bir bilimdir. Ona göre, ahlâktaki ispatlanabilirlik ve kesinlik, tek tek eylemlerin, ahlâki kurallara uyup uymadığının tespit edilebilmesine dayanmaktadır. Ancak bu durum ahlâkın bir bilim olmasına yetmez. Ahlâkın bir bilim olabilmesi için, bu alanda deney yapılabilmesi, ahlâkın olgulara dayanması ve ahlâksal kuralların toplumdam topluma değişmemesi gerekir. Oysa günlük hayatta böyle bir şey pek mümkün değildir. Çünkü iyi ve kötünün ölçütü,

insanı mutlu eden şeyler, ahlâki değerler kişiden kişiye, toplumdan topluma değişmektedir.

Locke, ahlâki ilkelerin, doğa yassının doğuştan gelmediğini belirken empirizmiyle uyum içindedir. Ancak Locke'un ahlâk sisteminde, Tanrı, mutluluk, akıl, doğa yasası ile ilgili değerlendirmeleri, onun ahlak anlayışının empirist değil daha çok teolojik ve rasyonel özelliklere sahip olduğunu göstermektedir. Teolojiktir, çünkü ahlâk kurallarının kaynağı Tanrı ve Tanrı tarafından ortaya konulmuş tanrısal yasa, doğa yasası birer ahlâk yasasıdır. Ayrıca insan gerçek mutluluğa, bu dünyadaki davranışlarına göre ahiret hayatında kavuşacaktır. Diğer taraftan insan, bir ahlâk kuralı olan doğa yasasına uygun olan ya da olmayan davranışlarının karşılığı olan ödül ya da cezayı ahiret hayatında alacağı için ruhun ölümsüz olduğunun kabul edilmesi gerekir. Locke, empirist olmasına rağmen bu dünyadaki mutluluğa değil ahiret hayatındaki mutluluğa önem vermektedir. Bunun en önemli sebebi de bence ahlak alanında gerekli yaptırımı sağlayabilmek ve nesnel bir ahlâk sistemi oluşturmak amacıyla Tanrıyı, ahlâk kurallarının kaynağı olarak kabul etmesidir.

Locke'un ahlâk anlayışının rasyonel olmasının sebebi ilk olarak, ahlâk kurallarının kaynağı olan doğa yasasının akıl yoluyla bilinen bir yasa olmasıdır. İnsanlar eylemlerinin doğa yasasına, Tanrısal yasaya uygun olup olmadığını akıl yoluyla belirleyeceklerdir. İkinci olarak insan Locke'a göre, arzularına ve tutkularına göre değil aklına göre hareket etmelidir, hayatını düzenlemelidir. İnsan, akıl sahibi ve özgür bir varlık olarak doğmuştur. İnsanın başkasının

iradesine göre değil de, kendi iradesine göre eyleme özgürlüğü, akla sahip olmasına dayanır. İnsanı özgürlüğe götüren tek ilke de akıldır. Bütün bunlar özellikle ahlâk açısından Locke'un, rasyonalist bir ahlâk anlayışına sahip olduğu ortaya çıkmaktadır.

Özgürlük ile ilgili olarak Locke, hem insanın doğuştan özgür olduğunu hem de insanın Tanrı tarafından belli bir hayat tarzını yaşamak amacıyla yaratıldığını savunmaktadır. Bu noktada insanın nasıl bir hayat yaşayacağını önceden Tanrı tarafından belirlendiği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Locke'un Tanrı ile alem arasındaki ilişki ile ilgili açıklamalarından, onun evrende mekanizmin varlığını reddettiği, teist bir Tanrı anlayışına sahip olduğu görülmektedir.

Özgürlük anlayışında Locke, devletin, kilisenin insanların din alanındaki seçimlerine müdahale etmemesi gerektiğini savunarak negatif bir özgürlük anlayışı getirmektedir. Aynı zamanda din ile devlet işlerinin birbirine karıştırılmaması gerektiğini savunduğu için lâikliğin kurucularındandır. Diğer taraftan ahlâk alanında, kişinin kendisinin ve başkasının arzu ve tutkularının etkisinde kalmaması, kendi akli ve iradesine dayanması gerektiğini belirterek pozitif bir özgürlük anlayışını savunmaktadır.

Locke'un ahlâk felsefesi, insanın bir üstün iyiye yönelmesini dışarıda bırakmaktadır. Bireysel çıkar ve mutluluğu değil, toplumsal çıkar ve mutluluğu ön plana

almıştır. Ona göre gerçek erdem, toplumun ve bütün insanların yararına olan davranışlarda bulunmaktır.

KAYNAKÇA

AKARSU, Bedia; Ahlâk Öğretileri, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1982

BAKIRCI, Fahri; John Locke'ta Mülkiyet Anlayışı, Ankara, Babil Yayınları, 2004

BAYKAN, Fehmi; Aydınlanma Üzerine Bir Derkenar, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2000

BOUÏLLON, Hardy; John Locke, çev. Ali İbrahim Savaş, Ankara, Liberte Yayınları, 1998

CEVİZCİ, Ahmet; Felsefe Sözlüğü, Ankara, Ekin Yayınları, 1997

CEVİZCİ, Ahmet; Onyedinci Yüzyıl Felsefesi Tarihi, Bursa, Asa Kitabevi, 2001

COPLESTON, Frederick; Copleston Felsefe Tarihi Hobbes-Locke, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul, İdea Yayınevi, 1998

ÇETİN, İsmail; John Locke'da Tanrı Anlayışı, Bursa, Esra Fakülte Kitabevi, 1998

ERDOĞAN, Mustafa; Liberal Toplum Liberal Siyaset, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1998

GÖKBERK, Macit; Felsefe Tarihi, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1990

GÜNTÖRE, Sibel Öztürk; John Stuart Mill'in Ahlak Anlayışı, İzmir, İlya Yayınevi, 2004

HANRATTY, Gerald; Aydınlanma Filozofları Locke- Hume ve Berkeley, çev. Tuncay İmamoğlu, Celal Büyük, İstanbul, Anka Yayınları, 2002

HOBBS, Thomas; Leviathan, çev. Semih Lim, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1995

KILIÇ, Recep; Modern Batı Düşüncesinde Vahiy, Ankara, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2002

LOCKE, John; İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme, çev. Vehbi Hacıkadiroğlu, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2004

LOCKE, John; Sivil Toplumda Devlet –Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme -, çev. Serdar Taşçı, Hale Akman, İstanbul, Metropol Yayınları, 2002

LOCKE, John;Hoşgörü Üzerine Bir Mektup, çev. Melih Yürüşen, Ankara, Liberte Yayınları, 1998

LOCKE, John; Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler, çev. İsmail Çetin, İstanbul, Paradigma Yayınları, 1999

MİLL, John Stuart; Hürriyet Üstüne, çev. Mehmet Osman Dostel, Ankara, Liberte Yayınları, 2004

MONTESQUIEU; Kanunların Ruhu Üzerine I, çev. Fehmi Baldaş, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1998

ÖZLEM, Doğan; Etik, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 2004

PİEPER, Annemarie; Etiğe Giriş, çev. Veysel Atayman, Gönül Sezer, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1999

RUSSELL, Bertrand; Batı Felsefesi Tarihi, çev. Muammer Sencer, İstanbul, Say Yayınları, 1983

SENA, Cemil; Tanrı Anlayışı, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1978

ŞENEL, Alaeddin; Siyasal Düşünceler Tarihi, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1995

THİLLY, Frank; Çağdaş Felsefe, çev. İbrahim Şener, İstanbul, İzdüşüm Yayınları, 2002

YAYLA, Atilla; Liberalizm, İstanbul, Plato Film Yayınları, 2003

YÜRÜŞEN, Melih; Liberal Bir Değer Olarak Ahlaki ve Siyasi Hoşgörü, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1996

ÖZET

GENÇ,Dilek. John Locke'un Ahlâk Anlayışı, Yüksek Lisans Tezi, ANKARA, 2007

18. yüzyıl aydınlanma döneminin başlatıcısı olarak kabul edilen John Locke, rasyonel, teolojik bir ahlâk anlayışına sahiptir. Ona göre ahlâk bir bilimdir ve matematik gibi kesin ve ispatlanabilirlik. Ahlâktaki bu kesinlik ve ispatlanabilirlik, bir eylemin ahlâki olarak iyi olup olmadığının ahlâk kurallarına dayanarak belirlenmesinden kaynaklanmaktadır.

Devletin ve dinin sınırlarını kesinlikle birbirinden ayrılması gerektiğini savunan Locke'a göre insanlar din ve vicdan özgürlüğüne sahip olmalıdır. Devlet ve kilise buna müdahale etmemelidir. Ona göre insan doğuştan akla sahip olduğu için aynı zamanda eşit ve özgürdür. Bu nedenle insan kendi aklı ile hayatını düzenleyebilir ve tutkularını, arzularını denetim altına alabilir.

Locke, haz ve acıya dayanan iyi ve kötü ile kaynağını Tanrı'dan alan ahlâki iyi ve kötüyü birbirinden ayırmıştır. Ona göre tıpkı Mill'de olduğu gibi, eylemlerimizde kendi mutluluğumuz kadar başkalarının mutluluğunu da gözönünde bulundurmamız gerekir.

Locke'un felsefesinde çıkış noktası doğa durumu ve doğa yasasıdır. Locke'a göre doğa durumu bir özgürlük ve eşitlik durumudur. Akıl yoluyla bilinen doğa yasası ve Tanrı'nın vahiyle bildirdiği ilâhi yasa, ahlâk kurallarının temelinde bulunmaktadır. Doğa yasasının insanlar üzerindeki etkisi sürekli ve evrenseldir. Toplumsal ilişkileri

düzenleyen medeni yasa, kanı ve saygınlık yasaları da doğa yasasına uygun olarak hazırlanmıştır.

Locke'a göre, Tanrı'nın bildirdiği bazı hakikatler akılla bilinemez. Bunlar sadece vahiy yoluyla bilinebilir. Akıl, vahyin muhtevasının anlaşılmasını ve gerçek vahiyle sahte vahyin birbirinden ayırtilmesini sağlar.

İnsan Locke'a göre, Tanrı'nın bildirdilerini yapmakla sorumludur. Bu dünyadaki hayatına, eylemlerine göre ahirette ödöl ya da ceza alacaktır. İnsan eylemde bulunurken sadece kendi mutluluğunu ve çıkarını değil, başkalarının mutluluğunu ve çıkarını da göz önüne almalıdır. Yasalar da bireysel çıkara göre değil, toplumsal çıkara uygun olarak hazırlanmalıdır.

Anahtar Sözcükler

- 1.Özgürlük**
- 2.Doğa yasası**
- 3.Mutluluk**
- 4.Akıl**
- 5.İyi-kötü**

ABSTRACT

GENÇ,Dilek. John Locke's Morals Understanding, Master Thesis, ANKARA, 2007

John Locke, who is accepted that he was starter of enlightenment period has rational, theological morals views. According to him, morals is a science and certain and demonstrable like maths. That certainty and demonstrable is bound to morals laws.

According to Locke, who defends government and religion must be separated from each other, people should have religion and conscience freedom. Government and church should not meddle with a person's religion and conscience freedom. According to him, because a person has got mind from birth, that person is free and equal. For that reason, man can live their own life and control their own passions and wishes.

Locke, separates good and bad which is bound to pain and pleasure from moral good and bad which is bound to God. According to Locke, we should consider other people's happiness in our behaviours such as Stuart Mill.

Locke philosophy's starting point is natural state and natural law. According to Locke, natural state is the state of freedom and of equality. Natural law which is known by mind and divine law which belongs to God are fundamental of morals laws. Natural law affects people continuously and universally. Civil law, which makes social relation, and respect law are appropriate for nature law.

According to Locke, people could not know all rights which God wants by their mind. These rights can be known by only divine inspiration. Marrow of inspiration can be understood as real inspiration and false inspiration can be dicerned from each other by mind.

According to Locke, people are responsible for doing what God wants. People will be rewarded or served a sentence in future life. That punishment and reward are bound to people's own lives and behaviour on the earth. When people act action, they should consider not only their own happiness but also other people's happiness. Law must be appropriate for society, must not be appropriate for individual self-interest.

Key Words

- 1.Freedom**
- 2.Natural law**
- 3.Happiness**
- 4.Mind**
- 5.Good-Bad**

